

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Cyrlometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské výchovy

**SOCIÁLNÍ DETERMINANTY PŮSOBÍCÍ NA VÝBĚR
VOLNOČASOVÝCH AKTIVIT**

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Autor: Mgr. Bc. NIKOLA STANÍČKOVÁ

Vedoucí práce: PhDr. JIŘÍ POSPÍŠIL, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně, za použití literatury i ostatních zdrojů, které v práci řádně cituji podle normy ČSN ISO 690:2011 a uvádím v seznamu použité literatury.

V Olomouci dne 16. 4. 2018

.....

Mgr. Bc. Nikola Staníčková

Anotace

Jméno a příjmení:	Mgr. Bc. Nikola Staníčková
Katedra:	Katedra křesťanské výchovy
Obor studia:	Sociální pedagogika
Vedoucí práce:	PhDr. Jiří Pospíšil, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Sociální determinanty působící na výběr volnočasových aktivit
Anotace práce:	Diplomová práce se zabývá vybranými sociálními determinanty a jejich vlivem na výběr volnočasových aktivit. Strukturu práce tvoří část teoretická a empirická. Teoretická část práce je zaměřená na vymezení pojmu volný čas. Charakterizovány jsou rovněž vybrané sociální determinanty (pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status, ekonomická situace rodiny) a možnosti výzkumu v oblasti volného času. Empirická část práce prezentuje průběh a výsledky dotazníkového šetření z roku 2016. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. Ověřování hypotéz proběhlo na základě statistického testu významnosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku.
Klíčová slova:	sociální determinanty, volný čas, volnočasové aktivity, kvantitativní výzkum
Title of the diploma thesis:	Social determinants affecting the choice of leisure-time activities
Annotation:	The diploma thesis deals with the topic of selected social determinants and their influence on the choice of leisure-time activities. The thesis consists of two parts: theoretical and empirical. The theoretical part of the

	<p>thesis focuses on defining the concept of leisure time. It also describes the selected social determinants (gender, age, education, employment status, the economic status of a family) and the possibilities of leisure-time research. The empirical part of the thesis presents the course and results of the questionnaire survey carried out in 2016. The main objective of the research was to find out whether the selected social determinants have influence on the choice of leisure-time activities within different types of social groups. Hypothesis testing for validation was performed on the basis of Chi-Square Test to check the statistical significance for the pivot table.</p>
Keywords:	social determinants, leisure time, leisure activities, quantitative research
Rozsah práce:	65 stran (104 176 znaků)

Poděkování

Srdečně děkuji PhDr. Jiřímu Pospíšilovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, poskytování cenných rad a podnětných připomínek. Mé poděkování patří rovněž respondentům, protože mi věnovali svůj čas a participovali na výzkumném šetření v rámci svého disponibilního volného času bez nároku na honorář. V neposlední řadě děkuji také všem lidem, kteří mne jakýmkoliv způsobem inspirovali při psaní diplomové práce, aniž byli výše jmenováni.

OBSAH

ÚVOD	7
I TEORETICKÁ ČÁST	8
1 VOLNÝ ČAS	9
1.1 Vymezení pojmu volný čas	10
1.2 Sociální determinanty ovlivňující způsob prožívání volného času	13
1.2.1 Pohlaví.....	14
1.2.2 Věk	15
1.2.3 Vzdělání	15
1.2.4 Pracovní status	16
1.2.5 Ekonomická situace rodiny	17
1.3 Výzkum volného času	19
1.4 Shrnutí	24
II EMPIRICKÁ ČÁST	26
2 VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	27
2.1 Formulace výzkumného problému a jeho zdůvodnění.....	27
2.2 Stanovení výzkumných otázek a hypotéz.....	27
2.3 Charakteristika výzkumného vzorku	29
2.4 Popis kvantitativního výzkumu	34
2.4.1 Konstrukce dotazníku.....	35
2.4.2 Třídění a zpracování dat.....	36
2.4.3 Etické otázky.....	36
2.5 Ověřování hypotéz a analýza zjištěných korelací	37
2.6 Shrnutí	56
ZÁVĚR.....	61
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ.....	62
SEZNAM PŘÍLOH.....	65

ÚVOD

Návštěvy přátel a příbuzných, účast na společenských večírcích, hraní různých typů her (kupř. karetních, deskových, virtuálních aj.), sebevzdělávání, on-line komunikace, sledování televize, lenošení, poslech hudby, tvorba vokálního a instrumentálního umění, čtení knih (popřípadě časopisů nebo novin), fotografování, vzdušná akrobacie, jóga, cyklistika, bruslení, plavání, potápění, turistika, geocaching, horolezectví, cestování, lyžování, snowboarding, skialpinismus to vše jsou příklady činností, kterým se lidé věnují ve volném časem s ohledem na své zájmy a možnosti.

Předkládaná diplomová práce poukazuje na to, že „*do sféry volného času patří relativně samostatně vybrané aktivity*“ (Kaplan, 1975, s. 26), jenž lidé chtějí dělat a díky svým schopnostem i zdrojům vlastně dělají, protože touží po uspokojujícím či naplňujícím zážitku (Stebbins, c2012, s. 4). Pokud lidé mají volného času relativně hodně a navíc disponují vysokým množstvím ekonomického kapitálu, můžou si vybrat relativně cokoliv, čemu se v této době budou věnovat (Slepičková, 2005, s. 12). Způsob, jakým lidé prožívají volný čas, totiž souvisí s vlivem materiálních a sociokulturních podmínek.

Hlavním cílem diplomové práce je ilustrovat, jakým způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit vybrané sociální determinanty: pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status a ekonomická situace rodiny.

Strukturu práce tvoří část teoretická a empirická. V rovině teoretické je věnována pozornost reziduálním, normativním a holistickým definicím volného času. Rozdíly ve způsobu prožívání volného času jsou vysvětleny na základě vybraných sociálních determinant. Zohledněny jsou mj. možnosti výzkumu v oblasti volného času z hlediska nomotetického a idiografického přístupu. Empirická část práce prezentuje průběh a výsledky dotazníkového šetření z roku 2016. Hlavním cílem výzkumu bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty významným způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. Na dotazníkovém šetření participovalo celkem 2 352 osob starších jedenácti let z Moravy a Slezska. Odpovědi respondentů byly zpracovány v rámci programu Microsoft Excel. Ověřování hypotéz proběhlo na základě statistického testu významnosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku.

I TEORETICKÁ ČÁST

1 VOLNÝ ČAS

Fenomén volného času (*leisure time*) představuje sociální jev, který se vyvíjí v prostoru a čase. Materiální a sociokulturní podmínky života ve společnosti ovlivňují jeho rozsah a význam.

V takzvané tradiční (agrární) společnosti ovlivňovalo způsob prožívání volného času zejména společenské postavení a náboženství. Lidé z privilegovaných vrstev disponovali volným časem, jež věnovali odpočinku, zábavě, sociálním a kulturním aktivitám. Oproti tomu lidé z neprivilegovaných vrstev měli k dispozici podstatně méně volného času, neboť jejich život primárně naplňovala práce v zemědělství a domácnosti. Na konci 19. století lidé z neprivilegovaných vrstev obvykle pracovali 14–16 hodin denně (Šerák, 2009, s. 25).

K nárůstu volného času pro široké vrstvy obyvatel přispěla vědecko-technická revoluce, která měla zásadní vliv na společenskou transformaci. Na přelomu 18. a 19. století došlo k proměně tradiční společnosti na společnost moderní. Podle Baumana (2002, s. 21) společenská transformace souvisí s novým časoprostorovým uspořádáním, kdy *„jsou prostor a čas odtrženy od životní praxe i od sebe navzájem a jsou připraveny ke své teoretizaci jako dvě zvláštní a vzájemně nezávislé kategorie strategie a aktivity“*. V tradiční společnosti bylo určení času proměnlivé a souviselo s konkrétním místem, popřípadě pravidelnými přírodními úkazy: *„Nikdo nemohl určit denní dobu bez odkazu k dalším sociálně-prostorovým ukazatelům: kdy bylo téměř vždy spojeno s kde...“* (Giddens, 2003, s. 23).

V souvislosti s moderní společností lze hovořit o novém časoprostorovém spojení na úrovni celosvětového rámce, neboť s vynálezem zeměpisných map a mechanických hodin začal existovat univerzální prostor a čas napříč různými oblastmi světa. Bauman (1999) píše o tom, že nové časoprostorové uspořádání vytváří platformu pro vznik nové dimenze sociální stratifikace. Podle jeho názoru dochází k polarizaci současného světa na stupnici mobility, již tvoří dva póly: svět bohatých a chudých. Obyvatelé prvního světa (tzv. bohatí) žijí v čase, který má svou strukturu. Svět se pro ně opticky zmenšil, neboť je pro ně snadno překonatelný ve své virtuální i reálné podobě. Oproti tomu obyvatelé druhého světa (tzv. chudí) žijí v prostoru, jenž pohlcuje význam času.

Optické zmenšení světa představuje produkt procesu industrializace. Inovace v průmyslové výrobě měly bezprostřední vliv na zrychlení života ve společnosti. „Nové stroje a výrobní technologie zrychlily všechny fáze výrobního cyklu“ (Kubátová, 2010, s. 148). Mechanizace práce přispěla k postupnému zkracování pracovní doby a k nárůstu volného času. Slepíčková uvádí (2005, s. 9), že mnoho zemí uzákonilo osmihodinovou pracovní dobu mezi roky 1917 a 1921. Podle Šeráka (2009, s. 25) můžeme očekávat zkracování pracovní doby i v budoucnu, kdy pravděpodobně vzroste počet lidí pracujících mimo organizace a stálé pracovní kolektivy.

Otázkou ovšem zůstává, zda postupné zkracování pracovní doby přispěje k dalšímu nárůstu volného času. Transformace výrobních vztahů a nástup nových technologií totiž radikálním způsobem ovlivnily dosavadní způsob života v oblasti práce, rodiny a volného času. Zvyšující se produktivita ekonomicky motivované činnosti vedla k přechodu od stabilní velkovýroby k neustálým inovacím. V současné době mnoho lidí žije pod permanentním časovým tlakem, neboť celý jejich život pohlcuje placená práce. Konkrétně odborníci na volné noze (*freelancers*) potřebují být neustále k zastížení na telefonu nebo na své e-mailové adrese, aby jim neunikla šance získat zakázku (Kubátová, 2010, s. 91).

1.1 Vymezení pojmu volný čas

Z předchozího textu vyplývá, že objem volného času souvisí s dobou, kterou jedinec věnuje pracovním povinnostem. S uvedenou premisou pracují **reziduální definice volného času** (kupř. Dumazedier, 1962; Průcha et al., 2008; Hájek et al., 2011).

Francouzský sociolog Dumazedier vymezil pojem volný čas v monografii *Vers une civilisation du loisir?*¹ (1962). Uvedl přitom, že lidské aktivity je možné rozdělit do čtyř základních kategorií: práce, rodinné závazky, sociální závazky a aktivity orientované na sebeuspokojení či sebevyjádření. V Dumazedierově pojetí odpovídá volný čas souhrnu činností, které jsou osvobozeny od institucionálních povinností a instrumentálních cílů. K jejich signifikantním znakům patří hédonismus, neboť uspokojení z realizovaných činností je samo o sobě cílem. Podle Dumazediera spadají

¹ Původní název monografie odpovídá českému překladu „*Vstříc civilizaci volného času?*“.

do sféry volného času činnosti určené k odpočinku, zábavě, rozvoji osobnosti a tvořivých sil nebo dobrovolná participace na životě společnosti.

Podobná definice volného času je uvedena v *Pedagogickém slovníku* (Průcha et al., 2008). Deskripce volného času přitom odpovídá časovému prostoru, jejž člověk může využívat podle svého uvážení s ohledem na své zájmy. Jedná se o dobu, která „*zůstane z 24 hodin běžného dne po odečtení času věnovaného práci, péči o rodinu a domácnost, péči o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku)*“ (Průcha et al., 2008, s. 274). Rovněž Hájek, Hofbauer a Pávková (2011) jsou toho názoru, že objem volného času souvisí s pracovními, popřípadě studijními povinnostmi a časem vázaným na mimopracovní povinnosti: na biofyzilogické potřeby člověka, komplex osobní péče a komplex péče o domácnost. Z toho důvodu vymezují volný čas jako „*dobu, kterou má po splnění těchto potřeb a povinností člověk k dispozici pro činnosti seburčující a sebevytvářující*“ (Hájek et al., 2011, s. 10).

Duffková, Urban a Dubský (2008) se přiklánějí k tomu, abychom čas volný a čas vázaný na povinnosti zahrnuli pod obecnou kategorii s názvem mimopracovní čas. Podle jejich názoru tento termín adekvátním způsobem reflektuje prolínání času volného a vázaného. Poukazují na skutečnost, že v reálném životě existují činnosti, které nám přinášejí radost a zároveň mají utilitární charakter, kupř. ruční práce u žen a kutilství u mužů. Jelikož uvedené činnosti nelze jednoznačně kategorizovat do jednotlivých časových bloků, můžeme k jejich denotaci použít mezikategorii bez vlastního specifického obsahu. „*Svůj specifický obsah má striktně vzato až vázaný a volný čas jako dvě relativně samostatné části tvořící mimopracovní čas*“ (Duffková et al., 2008, s. 143).

Společně s Janíšem a Skopalovou (2016) polemizujeme o platnosti reziduálních definic volného času. Naše úvahy přitom souvisejí s vymezením volného času ve vztahu k času vázanému na pracovní povinnosti. Podle Stebbinse (c2012) existuje dialogický vztah mezi placenou prací a sférou volného času. Jeho premisa je založená na předpokladu, že pracovní aktivity obsahují určité kvalitativní aspekty volného času. Zaměstnanci mohou nacházet pocit uspokojení ve formě projektů, které souvisejí s realizací firemních večírků. Pokud během pracovní doby používají mobilní telefon nebo internet z osobních důvodů, vstupuje do jejich pracovního procesu intersticiální

volný čas². Obdobným způsobem dochází k prostupování pracovního času do sféry volného času. Někteří lidé mají kladný vztah ke svému zaměstnání a z toho důvodu jej vykonávají v rámci svého disponibilního volného času. Může se jednat o řidiče autobusu, který dobrovolně a rád jezdí svým osobním automobilem. V neposlední řadě nás také může zajímat, zda volným časem disponují lidé nezaměstnaní a lidé v postproduktivním věku. Slepíčková (2005) uvádí, že tito lidé mají relativně mnoho volného času (*free time*)³. V tomto případě je namístě položit si otázku, zda svůj volný čas mohou využívat podle vlastní vůle, a pokud ano, jakým způsobem tak činí.

Porozumět struktuře volného času nám umožňují **normativní definice volného času** (kupř. Pávková et al., 2008; Knotová, 2011), jež kladou důraz na možnost svobodné volby. Podle Pávkové, Hájka a Hofbauera souvisí vymezení volného času s „*dobou, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přináší nám pocit uspokojení a uvolnění*“ (2008, s. 13). Z kvalitativního obsahového hlediska se jedná o zájmové a vzdělávací činnosti, odpočinek, rekreaci, dobrovolnou společensky prospěšnou činnost i časové ztráty s těmito činnostmi spojené (Pávková et al., 2008, s. 13).

Stebbins (c2012) nesouhlasí s tvrzením, že si činnosti ve volném čase můžeme svobodně vybrat podle vlastní volby. Své stanovisko zdůvodňuje, když píše o kontextuálním zarámování volného času v rámci institucionálního, časového a geografického prostoru. Jeho vymezení volného času je unikátní ve svém holistickém pojetí, neboť propojuje reziduální a normativní definice volného času. Uvádí, že volný čas zahrnuje kontextuálně zarámované činnosti, které lidé chtějí dělat a díky svým schopnostem i zdrojům vlastně dělají, protože touží po uspokojujícím či naplňujícím zážitku (Stebbins, c2012, s. 4). Na úrovni jednotlivce je volný čas koncipován jako pozitivní stav mysli, jenž tvoří pocity, příjemné očekávání a vzpomínky na aktivity i situace (Stebbins, c2012, s. 5). Podle Stebbinse do sféry volného času nepatří nuda, neboť se jedná o negativní stav mysli, který vyplývá z nestimulující činnosti nebo z tzv. nicnedělání. Uvědomuje si přitom, že nuda může být potenciálním zdrojem pro tvůrčí

² Denotace pojmu intersticiální volný čas vymezuje činnosti volnočasového charakteru, jež se vyskytují ve formálně uznávané pracovní době (nikoliv v průběhu přestávky určené na oběd či kávu) v krátkých časových úsecích.

³ Denotace pojmu *free time* odpovídá volnému času, pro který ještě není určena specifická náplň.

volný čas (Cohen-Gewerc, 2001). V objektivní rovině vymezuje volný čas v opozici k času vázanému na ekonomicky motivovanou činnost.

Stebbins se dále rovněž zmiňuje o institucionálním a geografickém zarámování volného času. Institucionalizovaný volný čas tvoří „*poměrně stabilní soubor abstraktních vztahů, vzorců chování, rolí, norem a hodnot, které se objevují jako řešení řady problémů spojených s určitou sférou kolektivního života*“ (Stebbins, c2012, s. 19). Z hlediska geografického prostoru jsou činnosti ve volném čase realizovány ve třech základních typech prostředí: přírodním, umělém a virtuálním. Každý typ prostředí svým charakterem ovlivňuje způsob prožívání volného času. Zvláštní význam má multifunkční geografické prostředí (kupř. nákupní centra, supermarkety, restaurace, knihovny, muzea aj.), kde někteří lidé pracují během doby, kdy na stejném místě jiní lidé realizují činnosti volnočasového charakteru.

Subjektivní a objektivní aspekty volného času zohledňuje také Kaplan ve své definici volného času. Podle jeho slov „*do sféry volného času patří relativně samostatně vybrané aktivity nebo prožitky, které rovněž spadají mezi aktivity ekonomicky volnočasové, jsou účastníky jako volnočasové vnímány, z psychologického hlediska přinášejí potěšení v očekáváníích nebo ve vzpomínkách, potencionálně pokrývají úplný rozsah volby intenzity a odevzdání se prožívané aktivitě, jsou jim vlastní charakteristické normy a omezení a poskytují příležitosti k rekreaci, osobnímu růstu a službě druhým*“ (1975, s. 26).

1.2 Sociální determinanty ovlivňující způsob prožívání volného času

Člověk přichází na svět jako biologický tvor s příslušnými druhovými vlohami a genetickými dispozicemi (genotypem). Vlivem životního prostředí a sociálních podmínek dochází k jeho proměně z biologického tvora na společenskou bytost se specificky lidskou psychikou (Kraus et al., 2001, s. 56). V rámci celoživotního procesu socializace si člověk osvojuje určité sociální role, neboť sociální okolí očekává, že způsob jeho chování bude v souladu s pohlavím, věkem a společenským statutem. Uspokojuje své životní potřeby s ohledem na životní úroveň společnosti. Způsob, jakým prožívá volný čas, koresponduje s hmotným prostředím veřejných prostranství, s vlivem sociálních podmínek (mzdovou politikou, systémem veřejných služeb a statků) a s podmínkami časově-pracovními.

Domníváme se, že rozdíly ve způsobu prožívání volného času souvisejí s procesem socializace. Za významné sociální determinanty přitom považujeme pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status a ekonomickou situaci rodiny. Z toho důvodu se nyní zaměříme na vztah mezi vybranými sociálními determinanty a způsobem prožívání volného času.

1.2.1 Pohlaví

Hájek, Hofbauer a Pávková (2011) řadí pohlaví mezi stabilní ukazatele podmiňující účast na volnočasových aktivitách. Podle Bourdieua (2000, s. 12) to vypadá, „*jakoby dělení podle pohlaví bylo v řádu věcí, tak jak se to říká o něčem, co je normální, přirozené, a tedy nevyhnutelné: existuje objektivně ve věcech (například v domě, jehož všechny části jsou sexualizované), v celém sociálním světě, a zároveň se ztělesňuje v tělech, v habitusech aktérů, kde funguje formou systémů schémat vnímání, myšlení a jednání*“.

Mužství a ženství (biologické pohlaví) je utvářeno v rámci celoživotního procesu socializace, během kterého dochází k transformaci biologického tvora na společenskou bytost s výše zmíněnou specificky lidskou psychikou (Kraus et al., 2001, s. 56). Vpravování jedince do role jeho pohlaví souvisí s osvojením určitých habitů (vnitřních dispozic). Budoucí matky-hospodyně-spotřebitelky jsou často vyzývány, aby pečovaly o domácnost a své blízké. Považujeme za přirozené, když se věnují tematickým hrám na rodinu, zpěvu, tanci, mažoretkám, sportovní nebo moderní gymnastice, čtení knih a návštěvě kulturních institucí (kupř. divadla, galerie, knihovny). V případě mužů nás pravděpodobně nepřekvapí, když zjistíme, že se zabývají kutilstvím, sběratelstvím, bojovými či adrenalinovými sporty.

Podoba sociálně konstruovaného pohlaví souvisí s aktuálním stavem společnosti. V průběhu historického vývoje dochází k její proměně. Pokud existuje vztah mezi sociálně konstruovaným pohlavím a výběrem volnočasových aktivit, znamená to, že účast mužů a žen na těchto aktivitách se může proměňovat v rámci prostoru a času. Podle Lipovetského (2000, s. 12) ve 20. století nastal velký věk žen, jelikož postavení žen přestalo být v plném rozsahu určováno společenským a přirozeným uspořádáním. Z toho důvodu začaly být méně viditelné hranice mezi pohlavími. V současné době můžeme pozorovat rostoucí účast děvčat a mladých žen na volnočasových aktivitách, které byly v minulosti pokládány za tzv. typicky mužské (Hájek et al., 2011, s. 32).

1.2.2 Věk

Z hlediska věku existují rozdíly v rozsahu a obsahu volného času. **Děti a mladí lidé** mají volného času relativně mnoho. K saturaci vlastních potřeb a rozvoji osobnosti využívají různé činnosti. Tvrdíme, že volný čas prožívají smysluplně, pokud volnočasové aktivity přispívají k rozvoji jejich osobnosti optimálním a společensky komfortním způsobem (Knotová, 2011, s. 55). Za předchůdce deviantního volného času považujeme absenci kompetencí k volnému času a nudu. Pávková, Hájek a Hofbauer (2008, s. 13) konstatují, že děti potřebují citlivé pedagogické vedení, aby se dokázaly orientovat ve všech oblastech zájmových činností.

Podle Duffkové, Urbana a Dubského (2008, s. 164) u mladých lidí přetrvává tendence k aktivnímu prožívání volného času mimo domov ve společnosti vrstevníků. Jelikož v dalších letech přibývají pracovní i rodinné povinnosti, **u populace v produktivním věku** četnost volnočasových aktivit klesá a objevuje se sklon k pasivnějšímu způsobu prožívání volného času (kupř. formou sledování televize). Obdobným způsobem je determinován volný čas **lidí v postproduktivním věku**. Tato část populace disponuje relativně velkým objemem volného času. K jeho prožívání její příslušníci často využívají činnosti, které vedou k udržování jejich tělesného a duševního potenciálu (Hájek et al., 2011, s. 30). Sledování televize zaujímá v životě lidí v postproduktivním věku významné místo, protože tento druh volnočasové aktivity přispívá k omezení či snížení pocitu dočasné nebo trvalejší samoty (Duffková et al., 2008, s. 157).

1.2.3 Vzdělání

Na základě teorie třídních životních stylů od Bourdieua (1998) lze porozumět vlivu vzdělání na výběr volnočasových aktivit. Třídně odlišné životní styly souvisejí s členěním sociálního prostoru do čtyř sektorů. Charakter jednotlivých sektorů určují rozdílné ekonomické zdroje a kulturní zájmy aktérů. Na pozicích v sektoru A jsou lidé s vysokým množstvím kulturního kapitálu, kupř. zaměstnanci v kultuře a pedagogičtí pracovníci. Pozice v sektoru B jsou obsazeny podnikateli, již disponují vysokým množstvím ekonomického kapitálu. Pozice v sektoru C zastávají střední kádry v administrativě, mistři či dělníci. Pozice v sektoru D jsou charakteristické pro maloobchodníky, řemeslníky a zemědělce. Každé pozici odpovídá určitá třída habitusů

(popřípadě zálib), která je produktem společenských podmínek spjatých s postavením dotyčného aktéra v sociálním prostoru (Bourdieu, 1998, s. 14).

Trigg uvádí (2001), že lidé s vysokou zásobou kulturního kapitálu navštěvují divadla, galerie, koncerty s klasickou hudbou a umělecké výstavy. Na význam kulturního kapitálu poukazuje rovněž Šerák (2009), když píše o způsobu prožívání volného času u lidí s tzv. vyšším vzděláním. Podle jeho názoru s výší vzdělání stoupá zájem o klasickou kulturu, sport nebo výlety do přírody. V případě lidí s tzv. nižším vzděláním, lze předpokládat, že dávají přednost pasivnímu způsobu prožívání volného času.

1.2.4 Pracovní status

Způsob prožívání volného času mj. souvisí s pracovním statutem:

- student základní školy (ZŠ);
- student střední školy (SŠ);
- student vyšší odborné školy / vysoké školy (VOŠ/VŠ);
- zaměstnaný;
- osoba samostatně výdělečně činná;
- osoba na mateřské/rodičovské dovolené;
- osoba pobírající starobní důchod;
- osoba pobírající plný invalidní důchod;
- nezaměstnaný.

Existence pracovní (popřípadě studijní) doby ovlivňuje uspořádání a prožívání života. Konkrétně u lidí nezaměstnaných dochází k rozbití časové struktury dne a ke změnám ve vnímání času: „*Nezaměstnanému ubíhá čas pomaleji než v zaměstnání a spolu se strukturou času se hroutí i jeho obsah*“ (Kraus et al., 2001, s. 166). V případě ekonomicky aktivních lidí zase vyvstává potřeba hledat rovnováhu mezi kariérou, dostatkem volného času a naplňováním ostatních životních hodnot (Slepičková, 2005, s. 17).

1.2.5 Ekonomická situace rodiny

Veblenova monografie s názvem *Teorie zahálčivé třídy* (1994)⁴ pojednává o evolučním rámci volného času. Podle jeho teorie existuje vztah mezi životním způsobem vysoce postavených společenských vrstev (tzv. zahálčivé třídy) a způsobem prožívání volného času. Jinými slovy to znamená, že volný čas představuje produkt okázalé spotřeby. Vzniká tehdy, pokud vrstva bohatých lidí nemusí pracovat a věnuje se nehospodárným aktivitám (kupř. módním sportům nebo návštěvě společenských večírků), neboť chce poskytnout indikaci svého bohatství ostatním členům společnosti (Trigg, 2001, s. 101). Nižší společenské vrstvy jsou následně vtaženy do průmyslu volného času, protože se snaží napodobit spotřební chování osob s vyšším společenským statutem.

I když v současné době volný čas není výsadou výše postavených společenských vrstev, stále zřetelněji podobu volného času ovlivňuje ekonomický kapitál jednotlivce, popřípadě jeho rodiny. Slepíčková uvádí (2005, s. 12): „*Kdo má hodně volného času a hodně peněz, může si vybrat relativně cokoliv, čemu se v této době bude věnovat*“. Oproti tomu jedinci s malým ekonomickým kapitálem mají omezené možnosti při výběru volnočasových aktivit. Pro ilustraci lze uvést následující příklad: ve virtuálním prostoru prožíváme volný čas zejména tehdy, pokud máme k dispozici počítač a přístup na internet.

Ekonomická situace jedince a jeho rodiny souvisí s životní úrovní společnosti, respektive s jejím materiálním blahobytem. Český statistický úřad poukazuje na životní úroveň domácností, když sestavuje statistiku rodinných účtů. Uvedená statistika zahrnuje peněžní i naturální příjmy, spotřebu a materiální vybavení domácnosti (ČSÚ, 2016). Dokud neexistoval život tzv. na úvěr, životní úroveň vyjadřovala ekonomický základ životního způsobu. Říkala nám, jak nákladný životní styl si můžeme dovolit (Duffková et al., 2008, s. 81). V současné době existují finanční produkty (kupř. hypotéky, půjčky, nákupy na splátky nebo na úvěr), které nám umožňují žít finančně náročnějším životním stylem, jenž neodpovídá našim reálným příjmům. Do popředí tak vstupuje význam finanční gramotnosti. Tu můžeme vymezit jako „*soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu,*

⁴ Originální název monografie zní „*The theory of the leisure class*“.

aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopen odpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace“ (MF ČR, 2010, s. 11).

Tichá (2013) poukazuje na obtíže, jež souvisejí se statistickým šetřením životní úrovně: Z objektivního hlediska můžeme zdánlivě snadno změřit výši příjmu obyvatel nebo hrubý domácí produkt na hlavu, ovšem jiné faktory životní úrovně lze popsat jen stěží, protože vstupními údaji nejsou ověřitelná číselná data (Tichá, 2013, s. 80). Podle Pospíšila, Pospíšilové a Špatenkové (2016) k obtížně měřitelným faktorům životní úrovně patří variabilita ekonomických situací v rodinách. Jejich premisa pramení z přesvědčení, že ekonomickou situaci rodiny významným způsobem ovlivňuje nejen výše příjmů a výše výdajů, ale také rozpočtová gramotnost⁵ jednotlivých členů domácnosti. Pokud nás zajímá variabilita ekonomických situací v rodinách z hlediska kvantitativního výzkumu, musíme věnovat pozornost subjektivnímu názoru respondentů. Za tímto účelem autoři zkonstruovali výzkumný nástroj – obsahově validní klasifikaci rodin (Pospíšil et al., 2016, s. 551):

- *„rodiny s velmi špatnou ekonomickou situací: domácnost trpí nedostatkem, žije s obtížemi ‚od výplaty k výplatě‘ nebo žije na dluh;*
- *rodiny s nepříliš dobrou ekonomickou situací: domácnost netrpí nedostatkem, ale nemůže si dovolit téměř nic ušetřit;*
- *rodiny se spíše střední ekonomickou situací: domácnost je dostatečně materiálně zabezpečena a může si dovolit i něco ušetřit;*
- *rodiny s dobrou ekonomickou situací: domácnost je dobře materiálně zabezpečena a může si dovolit dostatečně spořit;*
- *rodiny s velmi dobrou ekonomickou situací: domácnost je nadstandardně materiálně zabezpečena a může si dovolit výrazně spořit“.*

⁵ Ministerstvo financí ČR předpokládá, že finančně gramotný člověk disponuje kompetencemi nezbytnými pro správu osobního/rodinného rozpočtu, kupř. schopnost vést rozpočet, stanovovat finanční cíle, rozhodovat o alokaci finančních zdrojů aj. s ohledem na měnící se životní situace. Součástí rozpočtové gramotnosti jsou dvě specializované složky: správa finančních aktiv a správa finančních závazků (2010, s. 12).

1.3 Výzkum volného času

Empirické studie věnované volnému času zkoumají způsob prožívání volného času u různých skupin obyvatelstva v rámci prostoru a času. Využívají přitom dva základní metodologické přístupy: nomotetický a idiografický.

Nomotetický přístup zkoumá kvantitativní aspekty volného času. Předmětem jeho zájmu je deskripce volného času, která souvisí s vymezením časového prostoru naplněného činnostmi volnočasového charakteru. Slepíčková (2005, s. 16) uvádí, že k deskripci volného času se užívají čtyři fundamentální charakteristiky: objem a struktura volného času, preference volnočasových aktiv a jejich frekvence.

Pro ilustraci lze uvést dílčí výsledky mezinárodního komparativního výzkumu *ISSP 2007 Volný čas a sport*, jež prezentují Šafr s Patočkovou (2010). Uvedený výzkum proběhl formou dotazníkového šetření ve 34 evropských zemích. Jedna z dotazníkových položek zjišťovala, jak často se respondenti věnují vybraným volnočasovým aktivitám⁶. Na dotazníkovou položku odpovědělo celkem 1 180 obyvatel České republiky, z toho 72 % respondentů uvedlo, že denně sledují televizi. Za frekventované volnočasové aktivity lze označit také poslech hudby, který denně praktikuje 44 % respondentů. K oblíbeným činnostem respondentů patří rovněž prohlížení různých webových stránek nebo komunikace na internetu, hraní her či jiné činnosti na počítači, chození po obchodech a nakupování, čtení knih a fyzická aktivita (Šafr, Patočková, 2010, s. 23).

O struktuře volného času zpravidla vypovídají obecné kategorie, které zastřešují široké spektrum činností volnočasového charakteru. Podle Duffkové, Urbana a Dubského (2008, s. 157) lze volnočasové aktivity velmi volně rozdělit do následujících šesti kategorií:

- *kulturní aktivity*: receptivní (přijímání kulturních hodnot na základě sledování televize nebo návštěvy divadla) a perceptivní (umělecko-tvořivé činnosti);

⁶ V seznamu volnočasových aktivit byly uvedeny následující činnosti: 1) sledování televize, DVD, videa; 2) poslech hudby; 3) prožívání času na internetu nebo u počítače; 4) chození po obchodech, nakupování; 5) četba knih; 6) fyzické aktivity (sportování, posilování, procházky atd.); 7) setkávání se s přáteli; 8) ruční práce, kupř. vyšívání a kutilství; 9) setkávání se s příbuznými; 10) hraní karetních nebo deskových her; 11) návštěva kulturních akcí (koncerty, divadla, výstavy atd.); 12) chození do kina; 13) návštěva sportovních událostí jako divák.

- *sportovní aktivity*: kupř. cyklistika, bruslení, tenis, běh, jóga nebo gymnastika;
- *sociální aktivity*: souvisejí s navazováním sociálních kontaktů a rozvíjením mezilidských vztahů během návštěvy přátel a příbuzných, plesů nebo diskoték;
- *vzdělávací aktivity*: kupř. zájmové kroužky, veřejné přednášky, četba knih;
- *veřejné aktivity*: zájmové komunity, dobrovolnická činnost, demonstrace aj.;
- *rekreační a cestovatelské aktivity*: kupř. chalupaření nebo poznávací zájezdy.

Jiné členění volnočasových aktivit nabízí nástroj pro výzkum způsobů prožívání volného času (on-line, 2012–2018), který byl vyvinut na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci během let 2008–2017. Jedná se o katalog volnočasových aktivit inspirovaný Deweyho desetinným systémem. Páteř celého katalogu tvoří obecné kategorie a podkategorie⁷, jež slouží k tematickému shlukování jednotlivých volnočasových aktivit. V rámci vlastního výzkumného šetření jsme použili druhou verzi katalogu z roku 2012⁸, tvořenou sedmi kategoriemi:

- Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti;
- Humanitní a sociální aktivity;
- Literatura a jazyky;
- Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby;
- Umění;
- Osobní zájmy, cestování a turismus;
- Sport, hry a zábava.

⁷ V následujícím textu uvádíme pouze seznam hlavních kategorií, neboť rozsáhlý výčet podkategorií je dostupný on-line na webové stránce <https://www.leisureresearch.eu>.

⁸ Ověřování hypotéz a analýzu zjištěných korelací jsme provedli v průběhu roku 2016, kdy vznikla třetí verze katalogu. K uveřejnění třetí verze katalogu došlo teprve nedávno, v březnu roku 2018. Z toho důvodu prezentujeme výsledky výzkumného šetření s využitím jeho druhé verze. Zároveň si ovšem uvědomujeme, že aktualizovanou verzi katalogu tvoří devět hlavních kategorií. Původní kategorie Humanitní a sociální aktivity je nyní rozdělena do tří kategorií: Humanitní aktivity, Sociální aktivity, Virtuální realita a sociální aktivity ve virtuálním světě. Revizi katalogu provedli její autoři, když zjistili, že došlo ke změnám ve způsobu vnímání a prožívání volného času ve virtuálním světě a na sociálních sítích. Jejich zjištění se opírá o výsledky vlastních výzkumů, které reflektují vztah mezi hodnotami a volným časem. Uvádějí, že došlo k oslabení korelace sociálních aktivit ve virtuálním světě s prosociálními hodnotami a zároveň se posílila role vlastní individuality až na hranici narcismu.

Odlišnou optikou na výzkum volného času pohlíží **idiografický přístup**. Předmětem jeho zájmu je subjektivní vnímání a prožívání volného času v rámci příslušného sociokulturního kontextu. Jinými slovy to znamená, že idiografický přístup nám umožňuje porozumět, proč jedinci nebo členové určité sociální skupiny prožívají volný čas konkrétním způsobem (Slepičková, 2005, s. 16). Zohledněny jsou přitom nejen potřeby a motivy aktérů, ale také vlivy prostředí na výběr jejich volnočasových aktivit.

Již dříve jsme pojednali o tom, že „*lidé často ve volném čase nedělají jen to, co by chtěli, ale především to, co mohou*“ (Kraus et al., 2001, s. 162), neboť jsou limitováni hmotným prostředím veřejných prostranství a vlivem sociálních a časově-pracovních podmínek⁹. Nyní se zaměříme na funkce volného času a možnosti jeho ovlivňování.

Vážanský (1996) vymezuje osm hlavních funkcí volného času, které tvoří vzájemně propojený celek:

- *rekreační funkce* přispívá k zotavení fyzických sil a k psychickému uvolnění;
- *kompenzační funkce* je zaměřena na vyrovnání nedostatků, souvisí s rozptýlením a potěšením;
- *edukační funkce* volného času pramení z lidské touhy po poznání, dalším vzdělávání, zážitcích a výměně sociálních rolí;
- *kontemplační funkce* odkazuje na duchovní rozměr volnočasových aktivit a jeho význam při hledání smyslu života;
- *komunikační funkce* souvisí s potřebou navazování sociálních kontaktů, rozvíjením mezilidských vztahů, pospolitosti, empatie a lásky;
- *integrace* rovněž představuje jednu z funkcí volného času. V tomto případě lze volný čas vymezit jako platformu určenou k hledání emocionální jistoty a pocitu sounáležitosti s kolektivním vědomím;
- *enkulturační funkce* poukazuje na význam kreativního rozvoje, nezávislý růst schopností, tvůrčí uplatnění, fantazii a spontaneitu;

⁹ Tomuto tématu jsme se věnovali v podkapitole 1. 2 Sociální determinanty ovlivňující způsob prožívání volného času.

- *participační funkce* volného času souvisí s potřebou občanské angažovanosti.

Uvedené funkce volného času mají význam ve dvou základních rovinách: v rovině individuální a v rovině sociální. Rekreační, kompenzační, edukativní a kontemplační jsou funkce volného času významné zejména pro individuální život jedince, zatímco funkce enkulturační, integrační, komunikační a participační mají převážně sociální význam.

Jednotlivým funkcím volného času věnuje značnou pozornost pedagogika volného času – aplikovaná pedagogická disciplína, která systematicky reflektuje „*místo volného času v kontextu lidského života v současné společnosti, různé způsoby jeho využívání a ovlivňování, jejich význam pro člověka, jeho výchovu a sebevýchovu*“ (Průcha et al., 2009, s. 378). Předmětem jejího zájmu jsou mj. volnočasové aktivity a jejich metodika u dětí, mládeže, dospělých a seniorů. Z hlediska cílů je úkolem pedagogiky volného času:

- výchova k volnému času;
- výchova volným časem;
- výchova ve volném čase.

Podstatou výchovy k volnému času je „*utváření, rozvíjení a kultivování schopností, dovedností, motivace a kompetencí k hodnotnému využívání volného času*“ (Hájek et al., 2011, s. 69). Výchova volným časem souvisí s prostředky výchovy a zahrnuje: metody, formy, konkrétní volnočasové aktivity a instituce volného času. Výchova ve volném čase probíhá mimo formální vzdělávací instituce, „*kde jsou přesně stanoveny osnovy, cíle, obsah, prostředky a pravidla hodnocení*“ (Zelinová, 2012, s. 12). Realizována je formou neformálního nebo informálního vzdělávání. Institucionální podmínky pro neformální vzdělávání poskytují kupř. základní umělecké školy, střediska volného času nebo jazykové školy. Podle Kapláňka je neformální vzdělávání zpravidla založeno na dvou předpokladech, zájmu a pravidelnosti, „*což sebou přináší jistou míru apriorní motivace a ochotu podrobit se pevné organizační struktuře a zavázat se k pravidelné účasti*“ (2010, s. 17). Oproti tomu informální vzdělávání se uskutečňuje v různých souvislostech každodenního života, kupř. když čteme knihy nebo noviny, sledujeme televizi, posloucháme rádio, používáme počítač s internetem, diskutujeme se svými přáteli, navštěvujeme kulturní instituce aj.

Význam informálního vzdělávání lze ilustrovat na výsledcích kvalitativního výzkumu z roku 2005, které prezentuje Johnson v odborném článku uveřejněném pod názvem *Cyber-relations in the Field of Home Computer Use for Leisure: Bourdieu and Teenage Technological Experts*¹⁰ (2009). Cílem výzkumu bylo zjistit, jaký význam má používání domácích počítačů ve volném čase pro mladé lidi. K objasnění zkoumané reality přispěly rozhovory realizované s osmi mladými lidmi ve věku 13–17 let. Jednalo se o pět chlapců a tři dívky z Nového Zélandu, již „jsou považováni svou rodinou a také sami sebou za technologické odborníky“ (Johnson, 2009, s. 187).

Na základě výsledků výzkumného šetření bylo zjištěno, že dotazovaní mladí lidé projevují větší zájem o používání počítačů ve svém volném čase, spíše než ve školním prostředí. Sedm z osmi dotazovaných přitom uvedlo, že užívání domácího počítače patří k převládající a preferované formě prožívání jejich volného času (Johnson, 2009, s. 192). Důvodů, proč mladí lidé domácí počítač ve volném čase používají, uvedli účastníci výzkumu celou řadu. V rámci virtuálního prostředí projevují zájem o následující činnosti: on-line komunikace a zasílání zpráv, prohlížení a navrhování internetových stránek, konfigurace vlastních předvoleb pro počítač, vyhledávání informací potřebných pro zpracování domácích úkolů, prozkoumávání populární hudby, hraní her, stahování a vypalování hudby na kompatibilní disky (Johnson, 2009, s. 193). I když během používání počítačů dochází k rozvoji vědomostí a dovedností z oblasti výpočetní techniky, dotazovaní jen obtížně vymezovali rozdíl mezi prací a hrou. Z toho důvodu je nasnadě věnovat pozornost e-learningu – interaktivní formě výuky, která má takřka neomezené informační a vzdělávací možnosti.

Výzkumem volného času se zabývá rovněž sociální pedagogika. Předmětem jejího zájmu jsou následující témata: kultivace a rozvoj osobnosti ve volném čase, výchovné vlivy prostředí, prevence a intervence sociálně patologických jevů. Z perspektivy sociální pedagogiky lze považovat za významné vytváření vhodných podmínek pro organizaci a náplň volného času, které přispívají k saturování potřeb a tužeb lidí ve společnosti. Pokud chceme eliminovat škody z deviantního chování ve volném čase, je namístě, abychom preventivně navrhli pozitivní opatření. K tomuto účelu slouží

¹⁰ Původní název odborného článku odpovídá českému překladu „*Kybernetické vztahy v oblasti využívání domácích počítačů ve volném čase: Bourdieu a náctiletí technologičtí experti*“.

výsledky kvalitativních a kvantitativních výzkumných šetření. Shodně s Kubátovou tvrdíme, že „*hmotné prostředí veřejných prostranství ovlivňuje nejen to, kolik lidí tam přijde, ale také to, co tam budou dělat*“ (2010, s. 177). Kupříkladu vymezení ploch pro graffiti tak může přispět k ochraně veřejných prostranství, výstavba skateboardových hřišť je důležitá pro děti a mladé lidi, kteří jezdí na skateboardu, protože jízda na frekventovaných ulicích může ohrozit jejich život, apod.

1.4 Shrnutí

Ačkoliv neexistuje konsenzuálně přijatelná definice volného času (*leisure time*), pokusili jsme se o vymezení tohoto sociálního fenoménu v rámci prostoru a času. Uvedli jsme přitom, že rozsah a význam volného času ovlivňují materiální a sociokulturní podmínky života v dané společnosti.

Na základě reziduálních definic volného času jsme věnovali pozornost časovému prostoru, který slouží pro činnosti volnočasového charakteru. Následně jsme optikou normativních definic pozorovali subjektivní pojetí volného času. Zajímalo nás, zda výběr volnočasových aktivit ovlivňuje pouze svobodná volba. Podle Stebbinse (c2012) tomu tak není, neboť volný čas je kontextuálně záramován v rámci institucionálního, časového a geografického prostoru. Z toho důvodu jsme ocenili význam holistického pojetí volného času, jenž předpokládá, že volný čas zahrnuje kontextuálně záramované činnosti, které lidé chtějí dělat a díky svým schopnostem i zdrojům vlastně dělají, protože touží po uspokojujícím či naplňujícím zážitku (Stebbins, c2012, s. 4). S tímto pojetím volného času dále pracujeme v empirické části práce.

Teorie zahálčivé třídy (Veblen, 1994) a teorie třídních životních stylů (Bourdieu, 1998) nám umožnily porozumět tomu, proč rozsah a obsah volného času ovlivňují vybrané sociální determinanty (pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status a ekonomická situace rodiny). Uvedli jsme, že v rámci celoživotního procesu socializace vrůstáme do role svého pohlaví. Osvojujeme si specifické habity (vnitřní dispozice), které od nás očekává sociální okolí. Z toho důvodu patří sociálně konstruované pohlaví mezi stabilní ukazatele podmiňující účast na volnočasových aktivitách. Rozdíly ve způsobu prožívání volného času existují rovněž z hlediska věku. Relativně mnoho volného času mají děti, mladí lidé a senioři, podstatně méně pak lidé v produktivním věku, kteří jsou pracovně angažovaní a potřebují zabezpečit svou rodinu. Na význam vzdělání

poukazují kulturní zájmy lidí s tzv. vyšším a nižším vzděláním. Z hlediska pracovního statusu se nacházejí ve specifické situaci lidé nezaměstnaní, neboť u nich dochází k rozbití časové struktury dne a ke změnám ve vnímání času. V neposlední řadě jsme také uvedli, že podobu volného času stále zřetelněji ovlivňuje ekonomický kapitál jednotlivce, popřípadě jeho rodiny.

Na závěr teoretické části jsme zařadili podkapitolu věnovanou výzkumu volného času a jeho možnostem z hlediska nomotetického a idiografického přístupu.

II EMPIRICKÁ ČÁST

2 VLASTNÍ VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

V průběhu roku 2016 byl realizován vlastní výzkum formou dotazníkového šetření. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. K dosažení výzkumného cíle přispělo celkem 2 352 osob z Moravy a Slezska, které na výzkumu participovaly.

Následující kapitola prezentuje průběh a výsledky výzkumného šetření. Pojednává o výzkumném problému, výzkumných otázkách, výzkumných hypotézách a jejich ověřování. Popisuje charakteristiku výzkumného vzorku, konstrukci dotazníku, etická dilemata a způsob třídění a zpracování dat (včetně analýzy zjištěných korelací).

2.1 Formulace výzkumného problému a jeho zdůvodnění

Výzkum zakládáme na teoretickém předpokladu, že vybrané sociální determinanty (pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status, ekonomická situace rodiny) významným způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. O vztazích mezi sociálními determinanty (nezávislou proměnnou) a volnočasovými aktivitami (závislou proměnnou) vypovídají výzkumné hypotézy, které lze podrobit procesu falzifikace.

K vymezení vybraných sociálních determinant přispěla teoretická část práce, jež obsahovala mj. charakteristiku výzkumných nástrojů, které používáme ve vlastním výzkumu. Jedná se o klasifikaci rodin podle jejich ekonomické situace (Pospíšil et al., 2016) a o druhou verzi katalogu volnočasových aktivit (on-line, 2012–2018).

2.2 Stanovení výzkumných otázek a hypotéz

Za účelem dosažení výzkumného cíle byly formulovány výzkumné otázky (VO), jež mají zjistit, zda konkrétní sociální determinanty ovlivňují výběr volnočasových aktivit. Odpověď na ně je podmíněna stanovením a následným statistickým testováním hypotéz (H). Z toho důvodu uvádíme přehled výzkumných otázek a hypotéz v následujícím textu.

VO1 Má pohlaví jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 1: H_0 : Pohlaví jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Pohlaví jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

VO2 Má věk jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 2: H_0 : Věk jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Věk jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

VO3 Má nejvyšší dosažené vzdělání jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 3: H_0 : Nejvyšší dosažené vzdělání jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Nejvyšší dosažené vzdělání jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

VO4 Má pracovní status jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 4: H_0 : Pracovní status jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Pracovní status jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

VO5 Má ekonomická situace rodiny jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 5: H_0 : Ekonomická situace rodiny jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

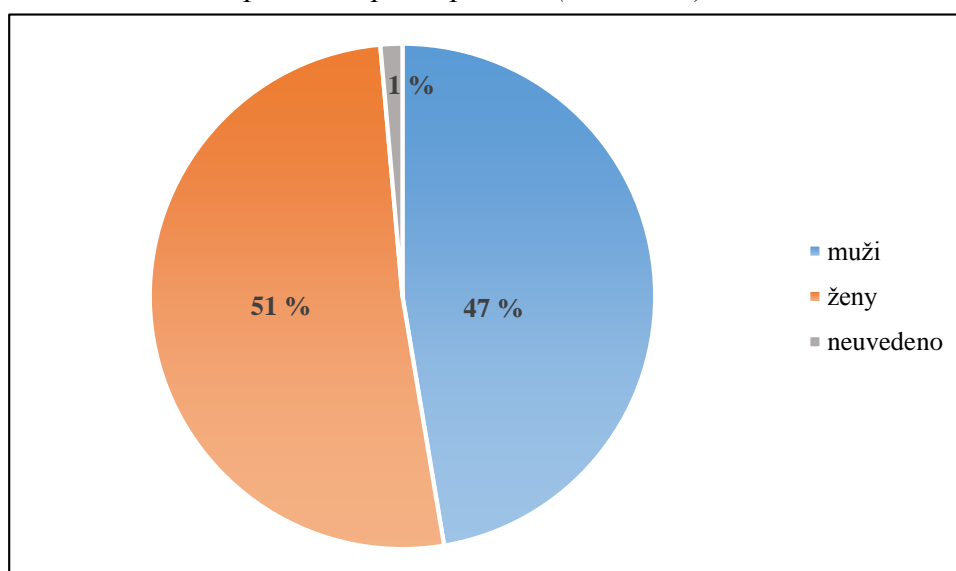
H_A : Ekonomická situace rodiny jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

2.3 Charakteristika výzkumného vzorku

Na výzkumném šetření participovalo 2 352 osob z Moravy a Slezska, které byly vybrány na základě stratifikovaného výběru (Chráška, 2007, s. 21). Volba výběru reflektuje, že základní soubor tvoří charakteristické podskupiny s určitým počtem prvků, jež nebývají přesně proporcionálně rozloženy mezi jednotlivé podskupiny.

Předpokládáme, že náš výzkumný vzorek má shodné vlastnosti se základním souborem, neboť určitý počet prvků byl zvolen náhodným výběrem z jednotlivých charakteristických podskupin (určených pohlavím, věkem, vzděláním, pracovním statutem, ekonomickou situací rodiny jedince a velikostí obce).

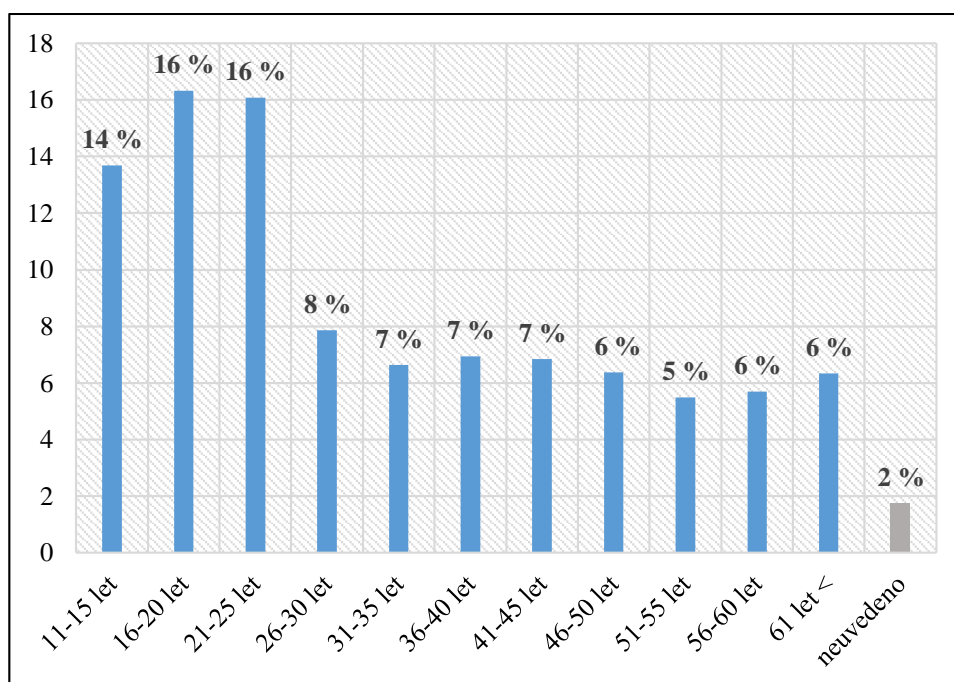
Graf č. 1: Rozložení respondentů podle pohlaví (N = 2 352)

Graf č. 1 ilustruje rozložení respondentů z hlediska pohlaví. Dotazník vyplnilo celkem 2 352 respondentů, z toho 1 205 (51 %) žen a 1 114 (47 %) mužů. 33 (1 %) respondentů neuvedlo své pohlaví.¹¹

¹¹ Prezentované grafy obsahují procentuální rozložení jednotlivých odpovědí, jejichž součet nemusí odpovídat hodnotě 100 %. Důvodem je automatické zaokrouhlování na celá čísla.

Graf č. 2: Rozložení respondentů podle věku (N = 2 352)

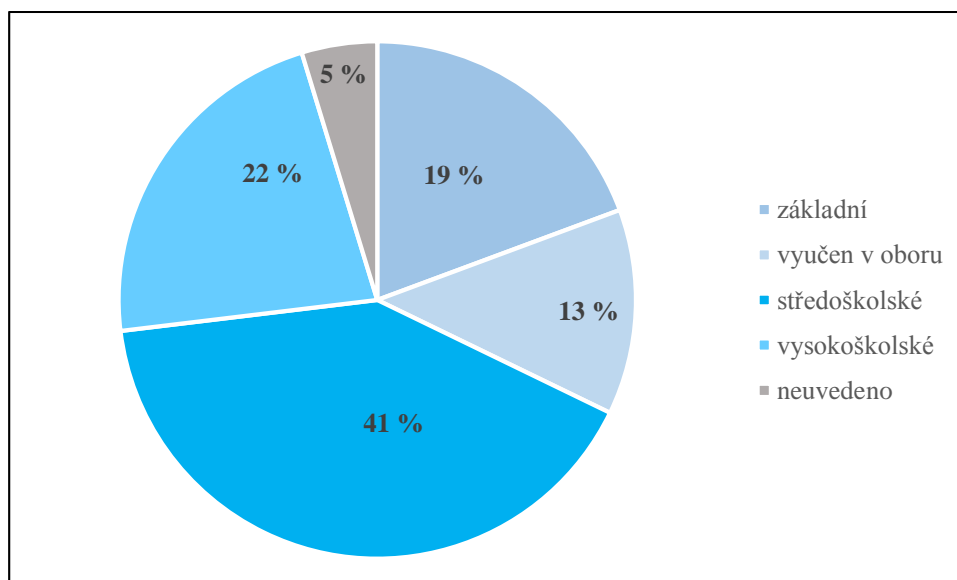

Rozložení respondentů z hlediska věku prezentuje histogram četností (graf č. 2), který obsahuje horizontální a vertikální osu. Na horizontální ose jsou zobrazeny věkové podskupiny v pětistupňových intervalech. Vertikální osa zobrazuje procentuální rozložení pozorovaných četností.

Z celkového počtu 2 352 respondentů je 322 (14 %) ve věku 11–15 let, 384 (16 %) ve věku 16–20 let, 378 (16 %) ve věku 21–25 let, 185 (8 %) ve věku 26–30 let, 156 (7 %) ve věku 31–35 let, 163 (7 %) ve věku 36–40 let, 161 (7 %) ve věku 41–45 let, 150 (6 %) ve věku 46–50 let, 129 (5 %) ve věku 51–55 let, 134 (6 %) ve věku 56–60 let a 149 (6 %) ve věku 60 let a více (<). 41 (2 %) respondentů nevedlo svůj věk.

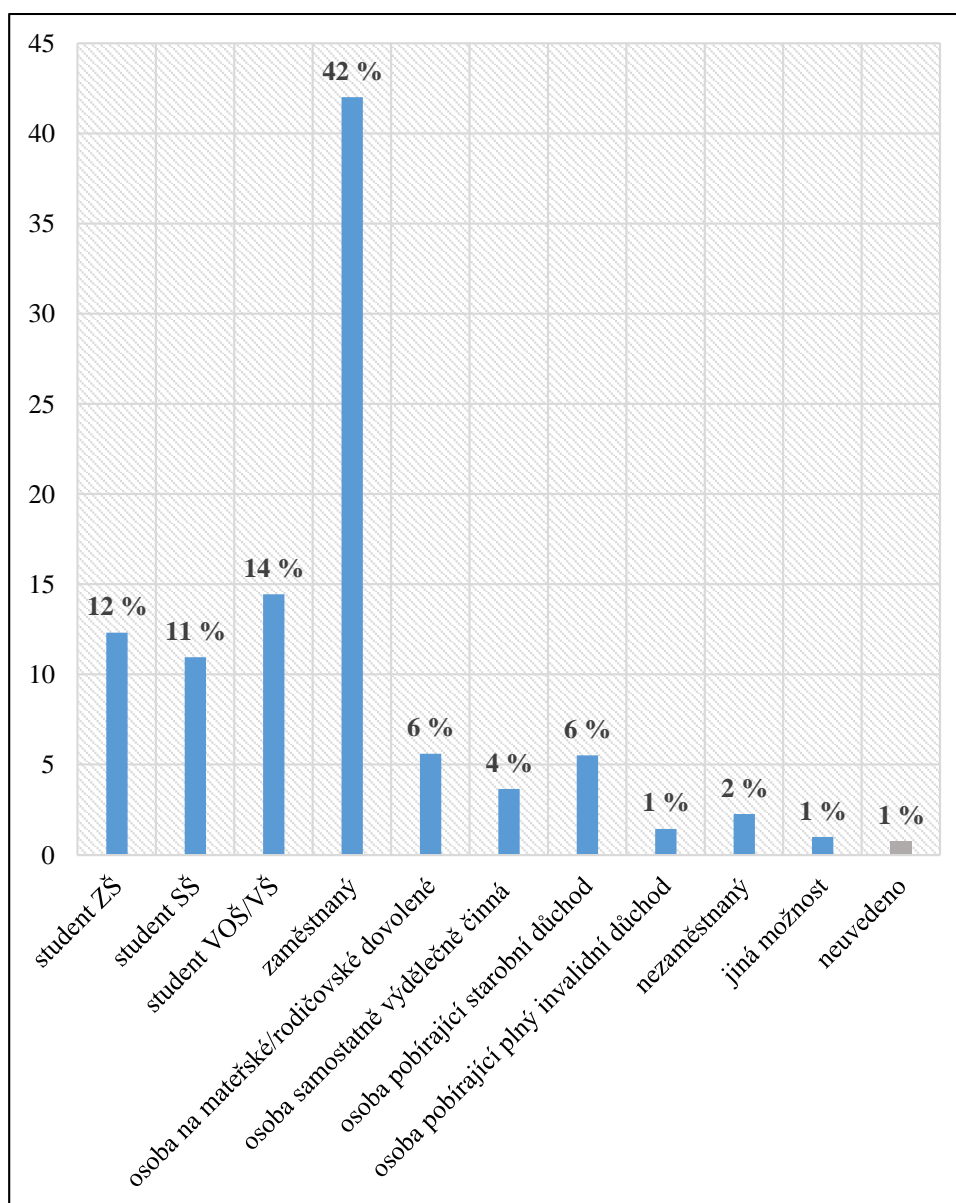
Závěrem můžeme říci, že pozorované četnosti nejsou proporcionálně rozloženy mezi věkové podskupiny. Výzkumný vzorek tvoří 46 % respondentů ve věku 11–25 let a 52 % respondentů ve věku 26–61 let a více. Procentuální zastoupení jednotlivých věkových podskupin souvisí s ochotou respondentů participovat na výzkumném šetření.

Graf č. 3: Rozložení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání (N = 2 352)

Z grafu č. 3 je patrné, že na výzkumném šetření participovali zejména respondenti se středoškolským vzděláním (41 %). Ke druhé nejpočetnější skupině patřili respondenti se vzděláním vysokoškolským (22 %). Své poměrné zastoupení měli rovněž respondenti se základním vzděláním (19 %) a vyučení v oboru (13 %). 5 % respondentů neodpovědělo na dotazníkovou položku, která nejvyšší dosažené vzdělání zjišťovala.

Graf č. 4: Rozložení respondentů podle pracovního statusu (N = 2 352)

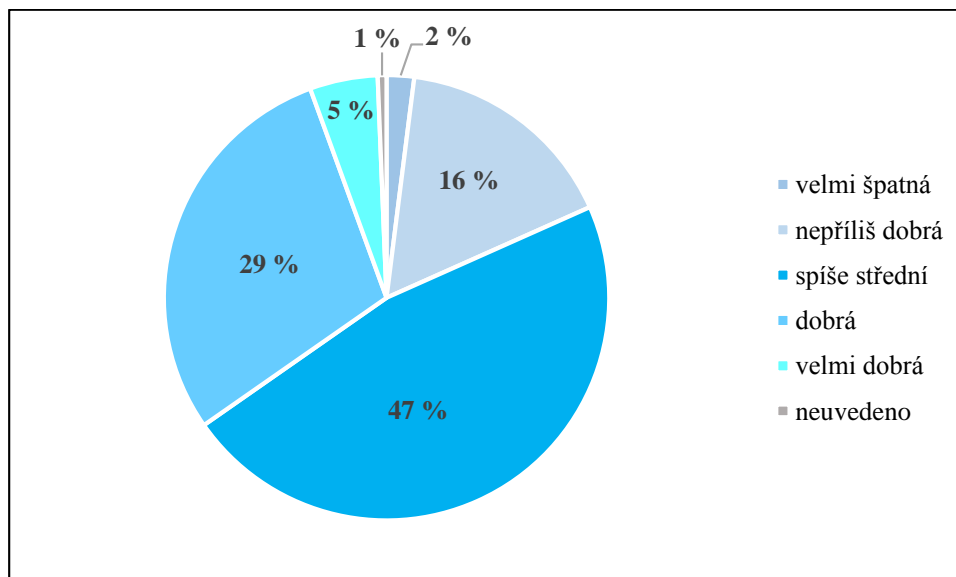

Rozložení respondentů z hlediska pracovního statusu prezentuje graf č. 4, který tvoří histogram četností. Na horizontální ose jsou zobrazeny jednotlivé skupiny respondentů, vertikální osa zachycuje procentuální rozložení pozorovaných četností.

Z uvedeného grafu je patrné, že na výzkumném šetření participovali zejména respondenti s pracovním statutem zaměstnaný (42 %). Své poměrné zastoupení měli rovněž studenti, již studují na vyšší odborné škole, popřípadě na vysoké škole (14 %). Dále byli zastoupeni respondenti z kategorie studentů základních škol (12 %) a středních škol (11 %). Menší procentuální zastoupení můžeme pozorovat u respondentů na mateřské/rodičovské dovolené (6 %), u respondentů z řad osob

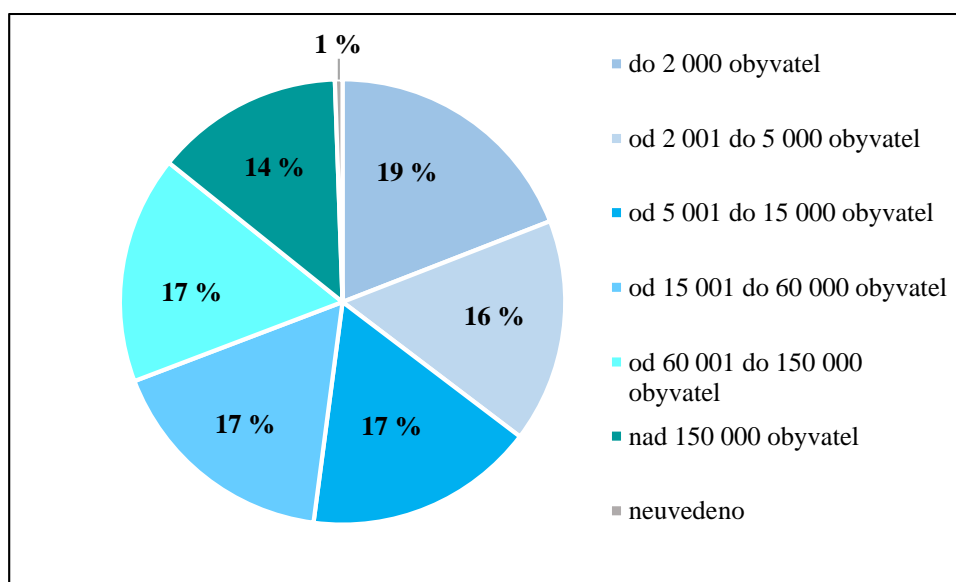
pobírajících starobní důchod (6 %), v případě respondentů s pracovním statutem nezaměstnaný (2 %) a také u respondentů z řad osob pobírajících plný invalidní důchod (1 %). 1 % respondentů vymezilo svůj pracovní status jinou možností a 1 % respondentů neuvedlo žádnou odpověď.

Graf č. 5: Rozložení respondentů podle ekonomické situace rodiny jedince (N = 2 352)

V grafu č. 5 můžeme vidět procentuální rozložení odpovědí na dotazníkovou položku, která zjišťovala, jak respondenti hodnotí situaci své rodiny z hlediska příjmů. 47 % respondentů uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je spíše střední. Ke druhé nejpočetnější skupině patřili respondenti s dobrou ekonomickou situací (29 %). 16 % respondentů uvedlo, že ekonomická situace jejich rodiny je nepřiliš dobrá. K méně početným skupinám respondentů patřili lidé s velmi dobrou ekonomickou situací (5 %) a naopak lidé s velmi špatnou ekonomickou situací (2 %). 1 % respondentů neuvedlo hodnocení situace své rodiny z hlediska příjmů.

Graf č. 6: Rozložení respondentů podle velikosti obce, v níž žijí (N = 2 352)

Graf č. 6 uvádí rozložení respondentů z hlediska velikosti obce, v níž žijí. Z celkového počtu 2 325 respondentů je 19 % osob, které žijí v obci s počtem obyvatel do 2 000. Hodnotou 17 % disponují tři podskupiny – respondenti žijící v obci s počtem obyvatel od 5 001 do 15 000, dále respondenti žijící v obci s počtem obyvatel od 15 001 do 60 000 a respondenti žijící v obci s počtem obyvatel od 60 001 do 150 000. 16 % respondentů žije v obci s počtem obyvatel od 2 001 do 5 000 a 14 % v obci s počtem obyvatel nad 150 000. 1 % respondentů neuvedlo, kolik obyvatel žije v obci, kde bydlí.

2.4 Popis kvantitativního výzkumu

Vlastní výzkum se uskutečnil v průběhu roku 2016, kdy bylo realizováno dotazníkové šetření. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. Celkem 2 352 osob z Moravy a Slezska vyplnilo dotazník, který nám umožnil získat potřebná data pro verifikaci hypotéz v programu Microsoft Excel.

2.4.1 Konstrukce dotazníku

Pro účely vlastního výzkumu byl zkonstruován dotazník, který tvoří tři části: úvod, položky zjišťující fakta o respondentech a část zaměřenou na monitoring volnočasových aktivit.

V úvodní části dotazníku byli respondenti seznámeni s tématem, účelem a cílem výzkumu. Volný čas byl vymezen jako doba, jenž nesouvisí s „*práci, péčí o rodinu a domácnost, péčí o vlastní fyzické potřeby (včetně spánku)*“ (Průcha et al., 2008, s. 274). Na témže místě byly rovněž uvedeny jasné pokyny pro vyplnění dotazníku.

Druhá část dotazníku obsahovala položky zjišťující fakta o respondentech, které byly nezbytné pro potřeby výzkumného šetření:

- Pohlaví (muž-žena);
- Věk;
- Nejvyšší dosažené vzdělání;
- Pracovní status;
- Ekonomická situace rodiny.

Respondenti byli požádáni, aby vybrali pouze jednu z nabízených možností. Pokud byli dotazováni na pohlaví, měli uvést, zda jsou muž nebo žena. Druhá položka zjišťovala věk respondentů. Nejvyšší dosažené vzdělání zjišťovala třetí položka, která respondentům nabízela následující možnosti: základní, vyučen v oboru, středoškolské, vysokoškolské. Čtvrtá položka zjišťovala pracovní status respondentů. V tomto případě měli respondenti na výběr z devíti možností (viz podkapitola 1.2.4 Pracovní status). Pokud jim nevyhovovala žádná z nabízených možností, mohli uvést jiný pracovní status. Ekonomickou situaci rodiny zjišťovala pátá položka, která reflektovala variabilitu ekonomických situací v rodinách. Respondentům bylo

nabídnuto pět možností s ohledem na klasifikaci rodin (Pospíšil et al., 2016), jenž uvádíme v podkapitole 1.2.5 Ekonomická situace rodiny.

Třetí část dotazníku obsahovala pouze jednu otevřenou položku. Respondenti měli uvést všechny aktivity, kterým se věnují ve volném čase v průběhu celého roku. Ke kategorizaci jednotlivých odpovědí následně přispěl katalog volnočasových aktivit, respektive jeho druhá verze (on-line, 2012-2018).

2.4.2 Třídění a zpracování dat

Výsledky dotazníkového šetření jsme zpracovali v programu Microsoft Excel, kde byly odpovědi respondentů převedeny do číselných kódů. Na úrovni třídění prvního stupně (Chráška, 2007, s. 177) byly sestaveny tabulky četností a grafy, které vyjadřují odpovědi respondentů na jednotlivé dotazníkové položky. Získaná data byla rovněž tříděna na úrovni druhého stupně (viz podkapitola 2.5 Ověřování hypotéz a analýza zjištěných korelací).

2.4.3 Etické otázky

Pokud hovoříme o etických otázkách ve výzkumu, znamená na to, že zvažujeme důsledky vlastního výzkumu (včetně uveřejnění jeho výsledků). V našem případě bylo realizováno dotazníkové šetření s ohledem na soukromí a bezpečnost respondentů. Z toho důvodu jsme věnovali pozornost:

- Získání poučeného (informovaného) souhlasu;
- Ochrana osobních údajů a zásadě důvěrnosti.

Získání poučeného souhlasu souviselo s informováním respondentů o cílech a okolnostech výzkumu. Pozornost jsme přitom věnovali tomu, aby respondenti věděli, že na dotazníkovém šetření participují zcela dobrovolně bez nároku na honorář. Měli právo kdykoliv a bez udání důvodů ukončit svou účast ve výzkumu.

K ochraně osobních údajů přispělo systematické získávání a zpracování informací o respondentech, které bezprostředně souviselo se zkoumaným fenoménem. Jelikož jsme chtěli, aby v žádné fázi výzkumného šetření nebylo možno identifikovat nebo poškodit účastníky výzkumu, zpracovávali jsme jejich odpovědi v anonymizované podobě.

2.5 Ověřování hypotéz a analýza zjištěných korelací

Na úrovni třídění druhého stupně byla ověřována platnost stanovených hypotéz prostřednictvím neparametrického statistického **testu významnosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku** (Chráška, 2007, s. 76–78). Tento typ testu posuzuje, zda existuje signifikantní vztah (souvislost nebo rozdíl) mezi pozorovanými četnostmi a četnostmi očekávanými.

Nulovou hypotézu (H_0) lze přijmout, pokud mezi sledovanými jevy není prokázán signifikantní vztah. V případě, že výsledky nelze vysvětlit působením náhody, dochází k přijetí alternativní hypotézy (H_A).

Na základě odpovědí respondentů (pozorovaných četností) byly sestaveny konkrétní kontingenční tabulky (tabulka č. 1, 3, 5, 7, 9), ze kterých lze vypočítat očekávané (tzv. teoretické) četnosti pro každé pole kontingenční tabulky. K tomuto účelu byl použit následující vzorec¹²:

$$O_{ij} = \frac{\sum x_i \cdot \sum x_j}{n}$$

Podmínkou pro přijetí nebo odmítnutí stanovených hypotéz je testování nulové hypotézy. Z toho důvodu byla pro každé pole kontingenční tabulky vypočítána hodnota podle vzorce $(P - O)^2 / O$, kde P je pozorovaná četnost a O je četnost očekávaná. Následně bylo vypočítáno testové kritérium χ^2 za použití níže uvedeného vzorce.

$$\chi^2 = \sum \frac{(P - O)^2}{O}$$

Testové kritérium χ^2 tvoří součet hodnot vypočítaných podle vzorce $(P - O)^2 / O$. Jeho hodnota prezentuje velikost rozdílu mezi pozorovanou četností a vyslovenou nulovou hypotézou. K posouzení testového kritéria slouží kritická hodnota, kterou lze

¹² Symboly uvedené ve vzorci označují tzv. marginální (okrajové) četnosti, tzn. součty četností v řádcích $\sum x_i$ a sloupcích $\sum x_j$ tabulky. Ze vzorce lze odvodit, že očekávanou četnost pro příslušné pole kontingenční tabulky O_{ij} vypočítáme, když vynásobíme odpovídající marginální četnosti v tabulce ($\sum x_i * \sum x_j$) a tento součin následně vydělíme celkovou četností n .

nalézt ve statistických tabulkách podle zvolené hladiny významnosti¹³ a určitého počtu stupňů volnosti (Chráska, 2007, s. 248). Konkrétně pro potřeby našeho výzkumného šetření byla stanovena kritická hodnota na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ a počet stupňů volnosti f byl vypočítán ze vztahu, v němž r odpovídá řádkům a s počtu sloupců v kontingenční tabulce:

$$f = (r - 1) \cdot (s - 1)$$

Pokud je vypočítaná hodnota testového kritéria menší než hodnota kritická, znamená to, že lze přijmout nulovou hypotézu. V případě, že hodnota testového kritéria je stejně velká nebo větší než hodnota kritická, dochází k odmítnutí nulové hypotézy a může být přijata hypotéza alternativní, neboť byla prokázána statistická závislost mezi zkoumanými jevy.

K podrobnější interpretaci výsledků je určeno **znaménkové schéma kontingenční tabulky** (Chráska, 2007, s. 78–82), které vypovídá o statisticky významných souvislostech mezi odpověďmi uvnitř kontingenční tabulky. Jinými slovy to znamená, že znaménkové schéma je konstruováno na základě testování významnosti rozdílů mezi pozorovanými a očekávanými četnostmi v jednotlivých polích kontingenční tabulky. K tomuto účelu slouží testové kritérium z (z -skóre), tzv. normovaná normální veličina, jež se vypočítá na základě vzorce¹⁴:

$$z = \frac{n \cdot n_p - n_r \cdot n_s}{\sqrt{n_r n_s (n - n_r) (n - n_s)}} \sqrt{n}$$

Vypočítané hodnoty jsou testovány na hladině významnosti $\alpha = 0,05$, dále 0,01 a 0,001. Proces testování zahrnuje přiřazování znamének +, – a 0 k jednotlivým vypočítaným hodnotám z . Pokud mezi pozorovanou a očekávanou četností není statisticky signifikantní souvislost, přiřazujeme znaménko 0. Jedno znaménko (buď +, nebo –) píšeme, když je pozorovaná četnost významně větší než četnost očekávaná na hladině významnosti $\alpha = 0,05$. V tomto případě platí, že $1,96 \leq z < 2,58$. Dvě znaménka

¹³ Hladina významnosti vyjadřuje pravděpodobnost nesprávného odmítnutí nulové hypotézy. Výsledky pedagogických výzkumů jsou standardně testovány na hladině významnosti $\alpha = 0,05$ nebo 0,01.

¹⁴ Symboly uvedené ve vzorci označují celkovou četnost n v kontingenční tabulce, pozorovanou četnost n_p v určitém poli kontingenční tabulky a marginální četnost n_r v řádku a n_s ve sloupci kontingenční tabulky.

přiřazujeme na hladině významnosti $\alpha = 0,01$, pokud $2,58 \leq z < 3,30$, a tři znaménka píšeme, když je pozorovaná četnost významně větší než četnost očekávaná na hladině významnosti $\alpha = 0,001$. V tomto případě platí, že z odpovídá podmínce $3,3 \leq z$. Na základě tohoto testování lze zjistit, zda statistická závislost existuje v konkrétním poli kontingenční tabulky. Pokud se statisticky významný vztah prokáže, můžeme určit jeho významnost a poukázat na to, zda je kladná, nebo záporná.

V zájmu zachování přehlednosti prezentovaného výzkumu budou uvedeny pouze výsledky testování, nikoliv jednotlivé výpočty. Ověřování formulovaných hypotéz a analýza zjištěných korelací bude vycházet z kontingenčních tabulek a znaménkových schémat pro jednotlivé výzkumné otázky.

VO1 Má pohlaví jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 1: H₀: Pohlaví jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A: Pohlaví jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

Tabulka č. 1: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 1

		Volnočasové aktivity							Celkem
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava	
Pohlaví	Muži	742	836	296	536	452	863	2282	6007
	Ženy	574	1161	577	823	888	1273	2344	7640
Celkem		1316	1997	873	1359	1340	2136	4626	13647

Tabulka č. 1 prezentuje pozorované a marginální četnosti¹⁵, ze kterých bylo vypočítáno testové kritérium $\chi^2 = 16,81$. Jelikož hodnota testového kritéria je větší než hodnota kritická $f_{0,05}(1) = 3,84$ odmítáme hypotézu nulovou a **přijímáme hypotézu alternativní: Pohlaví jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.**

¹⁵ Tzv. marginální (okrajové) četnosti vyjadřují součty četností v řádcích a sloupcích. Konkrétně hodnota 6 007 prezentuje součet volnočasových aktivit u mužů. Pokud jsou hodnoty marginálních četností vyšší než celkový počet respondentů, znamená to, že se respondenti věnují n volnočasovým aktivitám z různých tematických oblastí.

Tabulka č. 2: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 1

		Volnočasové aktivity						
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava
Pohlaví	Muži	+++	-	--	--	--	--	+++
	Ženy	--	+	+++	+++	+++	+++	--

Na základě znaménkového schématu můžeme popsat rozdíly ve způsobu prožívání volného času mezi muži a ženami. U mužů se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Sport, hry a zábava. Na stejné hladině významnosti se projevila kladná závislost u žen ve vztahu k volnočasovým aktivitám z následujících oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Umění a Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie. V případě žen se dále projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity.

Závěrem můžeme říci, že v každém poli znaménkového schématu se projevila kladná nebo záporná závislost na příslušné hladině významnosti. Z hlediska pohlaví byla tato závislost vždy opačná, kladná závislost u mužů implikovala zápornou závislost u žen a naopak. Z toho důvodu můžeme označit pohlaví za sociální determinant, který významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

VO2 Má věk jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 2: H₀: Věk jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A: Věk jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

Tabulka č. 3: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 2

		Volnočasové aktivity							Celkem
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnost	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava	
Věk	11-15 let	262	294	84	114	245	222	749	1970
	16-20 let	268	411	136	157	275	372	843	2462
	21-25 let	233	394	148	224	258	431	834	2522
	26-30 let	76	111	48	63	81	120	270	769
	31-35 let	70	122	65	85	87	129	289	847
	36-40 let	73	120	63	101	77	139	335	908
	41-45 let	68	108	61	111	61	155	334	898
	46-50 let	57	117	62	112	66	135	287	836
	51-55 let	53	59	45	109	62	122	187	637
	56-60 let	44	98	52	95	53	131	191	664
61 let <	62	113	78	157	47	105	153	715	
Celkem		1266	1947	842	1328	1312	2061	4472	13228

Druhá výzkumná otázka zjišťovala, zda existuje statisticky významný vztah mezi věkem jedince a výběrem jeho volnočasových aktivit. Na základě testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku bylo vypočítáno testové kritérium $\chi^2 = 88,38$, které je větší než hodnota kritická $f_{0,05}(10) = 18,31$. Jelikož je pozorovaná četnost (uvedená v tabulce č. 3) větší než četnost očekávaná, odmítáme hypotézu nulovou a **přijímáme hypotézu alternativní: Věk jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.**

Tabulka č. 4: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 2

		Volnočasové aktivity						
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava
Věk	11-15 let	+++	0	--	--	+++	--	+++
	16-20 let	+	++	0	---	+	0	0
	21-25 let	0	0	0	-	0	+	0
	26-30 let	0	0	0	0	0	0	0
	31-35 let	0	0	0	0	0	0	0
	36-40 let	0	0	0	0	0	0	+
	41-45 let	-	-	0	+	--	0	+
	46-50 let	--	0	0	+++	-	0	0
	51-55 let	0	---	0	+++	0	+	-
	56-60 let	--	0	0	+++	0	++	--
	61 let <	0	0	+++	+++	--	0	---

Znaménkové schéma nám ukazuje, že u respondentů ve věku 11–15 let se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění a Sport, hry a zábava. Dále se u této věkové kategorie projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby a Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.

U respondentů ve věku 16–20 let se oproti ostatním věkovým kategoriím projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity. V tomto případě kladná závislost poukazuje na to, že mladí lidé prožívají volný čas zejména mimo domov ve společnosti vrstevníků. Ve stejné věkové kategorii se projevila kladná závislost rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Umění. Zároveň se projevila záporná

závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

U respondentů ve věku 21–25 let se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie. Dále se u této věkové kategorie projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Obecně lze říci, že uvedená oblast nezaujímá významné místo ve volném čase mladých lidí ve věku 11–25 let.

V případě respondentů ve věku 26–35 let se neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností v žádném poli kontingenční tabulky. Vliv věku na výběr volnočasových aktivit se však opět projevila u respondentů ve věku 36–45 let, když byla prokázána kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. U věkové kategorie 40–45 let byla dále prokázána kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Dále se u této věkové kategorie projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. Záporná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Humanitní a sociální aktivity.

U respondentů ve věku 46–50 let se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti. Ve stejné věkové kategorii se projevila záporná závislost rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. Zároveň se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Uvedená oblast zaujímá významné místo ve volném čase také u respondentů ve věku nad 51 let.

V případě respondentů ve věku 51–55 let se oproti ostatním věkovým kategoriím projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity. Záporná závislost přitom souvisí s absencí sociálních aktivit a společenských akcí ve volném čase u lidí ve věku 51–

55 let. Dále se u této věkové kategorie projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. K dalšímu nárůstu negativní závislosti dochází s přibývajícím věkem. U respondentů ve věku 51 let a vyšším již nezaujímají významné místo ve volném čase aktivity z oblasti Sport, hry a zábava. Pozornost je věnována volnočasovým aktivitám, které jsou zaměřené na udržování tělesného a duševního potenciálu. Z toho důvodu se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,05 u respondentů ve věku 51–55 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.

Ze znaménkového schématu dále vyplývá, že u respondentů ve věku 56–60 let se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Sport, hry a zábava a Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti. Na stejné hladině významnosti se projevila rovněž kladná závislost ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie. V případě respondentů ve věku 61 let a více se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Literatura a jazyky a Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Na stejné hladině významnosti se projevila rovněž záporná závislost ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění.

VO3 Má nejvyšší dosažené vzdělání jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 3: H₀: Nejvyšší dosažené vzdělání jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A: Nejvyšší dosažené vzdělání jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

Tabulka č. 5: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 3

		Volnočasové aktivity						Celkem	
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnost	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie		Sport, hry a zábava
Nejvyšší dosažené vzdělání	Základní	381	416	138	186	337	362	1000	2820
	Vyučen v oboru	139	204	81	210	85	245	415	1379
	Středoškolské	476	841	383	599	501	910	1861	5571
	Vysokoškolské	269	457	252	336	365	566	1128	3373
Celkem		1265	1918	854	1331	1288	2083	4404	13143

Tabulka č. 5 prezentuje pozorované a marginální četnosti, ze kterých bylo vypočítáno testové kritérium $\chi^2 = 34,81$. Jelikož hodnota testového kritéria je větší než hodnota kritická $f_{0,05}(3) = 7,82$ odmítáme hypotézu nulovou a **přijímáme hypotézu alternativní: Nejvyšší dosažené vzdělání jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.**

Tabulka č. 6: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 3

		Volnočasové aktivity						
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava
Nejvyšší dosažené vzdělání	Základní	+++	0	--	--	+++	--	+
	Vyučen v oboru	0	0	0	+++	--	+	-
	Středoškolské	--	0	0	+	--	0	0
	Vysokoškolské	--	-	++	0	+	0	0

Na základě znaménkového schématu můžeme popsat rozdíly ve způsobu prožívání volného času z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání. U respondentů se základním vzděláním se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Umění. Kladná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby a Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie. V případě volnočasových aktivit z oblasti Humanitní a sociální aktivity se neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností u respondentů se vzděláním základním, vyučen v oboru a středoškolským vzděláním.

Za významné považujeme srovnání mezi respondenty se základním vzděláním a respondenty s vysokoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. S ohledem na teorii třídních životních stylů (Bourdieu, 1998) lze předpokládat, že lidé s tzv. vyšším vzděláním mají větší zájem o volnočasové aktivity z oblasti Umění než lidé s tzv. nižším vzděláním. Na první pohled se může zdát,

že znaménkové schéma v tabulce č. 6 je v rozporu s uvedenou teorií: u dotazovaných se základním vzděláním se totiž ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001, zatímco u dotazovaných s vysokoškolským vzděláním se sice také projevila kladná závislost, avšak na nižší hladině významnosti.

Duffková, Urban a Dubský (2008) vysvětlují tento zdánlivý paradox, když píšou o zastoupení kulturních aktivit s uměleckým obsahem v empirických výzkumech. Podle jejich názoru patří kulturní aktivity v empirických výzkumech k nejfrekventovanějším volnočasovým aktivitám, protože značná část populace ve volném čase sleduje televizi (Duffková et al., 2008, s. 157). Ve volném čase jsou ovšem realizovány také kulturní aktivity, které nesouvisejí se sledováním televize. Pokud se jedná o kulturní aktivity tzv. výběrové a vyhraněné, bývá jejich frekvence u celé populace dosti nízká „*a rozložení vůbec její existence je výrazně nerovnoměrné: divadlo, koncerty, výstavy, apod. navštěvuje často či pravidelně určitý okruh osob a zbylá, podstatně větší část populace je nenavštěvuje vůbec nebo jen výjimečně*“ (Duffková et al., 2008, s. 157–158). Na frekvenci tzv. výběrových a vyhraněných volnočasových aktivit má mj. vliv průměrný počet denně odpracovaných hodin a vysoká pracovní angažovanost lidí s tzv. vyšším vzděláním (Šerák, 2009, s. 40).

Na základě znaménkového schématu v tabulce č. 6 tedy nelze jednoznačně určit, jakým způsobem ovlivňuje nejvyšší dosažené vzdělání výběr volnočasových aktivit z oblasti Umění. Pro potřeby našeho výzkumného šetření je ovšem dostačující, že se na základě statistického testování projevila vliv nejvyššího dosaženého vzdělání na výběr volnočasových aktivit.

U respondentů s nejvyšším dosaženým vzděláním vyučen v oboru se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. V tomto případě kladná závislost pravděpodobně souvisí se zaměřením nejvyššího dosaženého vzdělání, popřípadě s potřebou jedince zajistit chod rodiny. Kladná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. Záporná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,01 ve vztahu

k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. Statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností se neprojevil ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity a Literatura a jazyky.

V případě respondentů se středoškolským a vysokoškolským vzděláním se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti. Zároveň se u stejných vzdělanostních skupin neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie a Sport, hry a zábava. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 u respondentů se středoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. V případě stejné vzdělanostní skupiny se projevila rovněž kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Humanitní a sociální aktivity a Literatura a jazyky se u respondentů se středoškolským vzděláním neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností.

U respondentů s vysokoškolským vzděláním se oproti ostatním vzdělanostním skupinám projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Literatura a jazyky. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity. Zároveň se neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

VO4 Má pracovní status jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 4: H_0 : Pracovní status jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Pracovní status jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

Tabulka č. 7: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 4

		Volnočasové aktivity							Celkem
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava	
Pracovní status	Student ZŠ	256	247	79	106	224	185	673	1770
	Student SŠ	191	262	84	99	197	238	594	1665
	Student VOŠ/VŠ	199	391	174	161	273	376	762	2336
	Zaměstnaný	483	729	354	644	476	945	1902	5533
	Osoba na mateřské/rodičovské dovolené	37	111	43	91	65	139	249	735
	Osoba samostatně výdělečně činná	40	90	35	63	37	87	149	501
	Osoba pobírající starobní důchod	47	101	69	136	34	82	127	596
	Osoba pobírající plný invalidní důchod	17	16	13	19	14	26	27	132
	Nezaměstnaný	38	36	14	29	17	35	96	265
	Jiná možnost	14	35	16	20	23	32	67	207
Celkem		1322	2018	881	1368	1360	2145	4646	13740

Čtvrtá výzkumná otázka zjišťovala, zda existuje statisticky významný vztah mezi pracovním statutem jedince a výběrem jeho volnočasových aktivit. Na základě testu nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku bylo vypočítáno testové kritérium $\chi^2 = 81,07$, které je větší než hodnota kritická $f_{0,05}(9) = 16,92$. Jelikož je pozorovaná četnost (uvedená v tabulce č. 7) větší než četnost očekávaná, odmítáme hypotézu nulovou a **přijímáme hypotézu alternativní: Pracovní status jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.**

Tabulka č. 8: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 4

		Volnočasové aktivity						
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava
Pracovní status	Student ZŠ	+++	0	---	---	+++	---	+++
	Student SŠ	++	0	-	---	++	0	0
	Student VOŠ/VŠ	-	++	+	---	++	0	0
	Zaměstnaný	--	---	0	+++	---	+++	0
	Osoba na mateřské/rodičovské dovolené	---	0	0	+	0	+	0
	Osoba samostatně výdělečně činná	0	+	0	+	0	0	-
	Osoba pobírající starobní důchod	0	0	+++	+++	---	0	---
	Osoba pobírající plný invalidní důchod	0	0	0	0	0	0	--
	Nezaměstnaný	++	0	0	0	0	0	0
	Jiná možnost	0	0	0	0	0	0	0

K podrobnější interpretaci výsledků výzkumného šetření opět použijeme znaménkové schéma, které vypovídá o statisticky významných souvislostech mezi odpověďmi uvnitř kontingenční tabulky.

Respondenti s pracovním statutem student základní školy jsou mladí lidé ve věku 11–15 let, jejichž nejvyšší dosažené vzdělání řadíme do kategorie základní. O volnočasových aktivitách respondentů s uvedeným pracovním statutem jsme již psali v předchozím textu, když jsme se zabývali rozdíly ve způsobu prožívání volného času z hlediska věku a nejvyššího dosaženého vzdělání. Z toho důvodu nyní nebudeme popisovat kladné či záporné závislosti, jež se projevily na příslušné hladině významnosti ve vztahu k volnočasovým aktivitám u studentů základní školy. V následujícím textu se zaměříme na interpretaci souvislostí v kontingenční tabulce, kterým jsme doposud nevěnovali pozornost.

V případě studentů střední školy se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Umění. Dále se u stejné skupiny respondentů projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu

k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Záporná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Literatura a jazyky.

U studentů vyšší odborné školy / vysoké školy se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Humanitní a sociální aktivity a Umění. Kladná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Literatura a jazyky. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Záporná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti.

V případě respondentů s pracovním statutem zaměstnaný se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Humanitní a sociální aktivity a Umění. Záporná závislost se projevila rovněž na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti. U stejné skupiny respondentů se projevila také kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby a Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.

U osob samostatně výdělečně činných se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Humanitní a sociální aktivity a Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Rovněž se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava.

Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 u osob na mateřské/rodičovské dovolené ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti. V případě respondentů s uvedeným pracovním statutem se projevila rovněž kladná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby a Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.

U osob pobírajících starobní důchod se projevila kladná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Literatura a jazyky a Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Na stejné hladině významnosti se projevila rovněž záporná závislost ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí Umění a Sport, hry a zábava.

V případě osob pobírajících plný invalidní důchod se projevila pouze jedna závislost, která vypovídá o existenci statisticky významného rozdílu mezi pozorovanou a očekávanou četností v příslušném poli kontingenční tabulky. Jedná se o zápornou závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. Obdobným způsobem se projevila pouze jedna závislost u respondentů s pracovním statutem nezaměstnaný. V tomto případě se jedná o kladnou závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a občanství. U respondentů s „jiným“ pracovním statutem se neprojevil statisticky významný rozdíl mezi pozorovanou a očekávanou četností v žádném poli kontingenční tabulky.

VO5 Má ekonomická situace rodiny jedince vliv na výběr volnočasových aktivit?

Statistická hypotéza č. 5: H_0 : Ekonomická situace rodiny jedince významným způsobem neovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

H_A : Ekonomická situace rodiny jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.

Tabulka č. 9: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 5

		Volnočasové aktivity							Celkem
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava	
Ekonomická situace rodiny	Velmi špatná	35	27	20	24	32	35	59	232
	Nepříliš dobrá	238	341	140	248	183	314	634	2098
	Spíše střední	620	909	402	670	641	1055	2240	6537
	Dobrá	382	637	276	380	433	651	1484	4243
	Velmi dobrá	48	101	40	45	72	94	231	631
Celkem		1323	2015	878	1367	1361	2149	4648	13741

Tabulka č. 9 prezentuje pozorované a marginální četnosti, ze kterých bylo vypočítáno testové kritérium $\chi^2 = 42,98$. Jelikož hodnota testového kritéria je větší než hodnota kritická $f_{0,05}(4) = 9,49$ odmítáme hypotézu nulovou a **přijímáme hypotézu alternativní**: *Ekonomická situace rodiny jedince významným způsobem ovlivňuje výběr volnočasových aktivit.*

Tabulka č. 10: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 5

		Volnočasové aktivity						
		Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnost	Humanitní a sociální aktivity	Literatura a jazyky	Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby	Umění	Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie	Sport, hry a zábava
Ekonomická situace rodiny	Velmi špatná	++	0	0	0	+	0	--
	Nepříliš dobrá	++	+	0	++	-	0	--
	Spíše střední	0	-	0	0	0	0	0
	Dobrá	0	0	0	--	0	0	0
	Velmi dobrá	0	0	0	-	0	0	0

Na základě znaménkového schématu můžeme popsat také rozdíly ve způsobu prožívání volného času z hlediska ekonomické situace rodiny.

Kladná závislost na hladině významnosti 0,01 se projevila ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti u respondentů, kteří charakterizovali ekonomickou situaci své rodiny jako velmi špatnou nebo nepříliš dobrou. U respondentů s velmi špatnou ekonomickou situací se dále projevila kladný vztah na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Umění. V případě stejné skupiny respondentů se projevila rovněž záporný vztah na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. U respondentů s nepříliš dobrou ekonomickou situací se projevila kladný vztah na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. V případě stejné skupiny respondentů se projevila kladná závislost rovněž na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity. Dále se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,001 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Sport, hry a zábava. U respondentů se spíše střední ekonomickou situací se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti Humanitní a sociální aktivity. V případě respondentů s dobrou ekonomickou situací se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,01 ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti

Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby. Ve stejné oblasti se projevila záporná závislost na hladině významnosti 0,05 u respondentů s velmi dobrou ekonomickou situací.

2.6 Shrnutí

Vlastní výzkum realizovaný formou dotazníkového šetření se uskutečnil v roce 2016. Participovalo na něm 2 352 osob z Moravy a Slezska, které byly vybrány na základě stratifikovaného výběru. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty (pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status, ekonomická situace rodiny) ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami.

Vztahy mezi sociálními determinanty a volnočasovými aktivitami byly formulovány jako výzkumné hypotézy, jenž lze podrobit procesu falzifikace. Za tímto účelem byl použit test nezávislosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku. Na základě testování hypotéz bylo zjištěno, že výběr volnočasových aktivit statisticky významným způsobem ovlivňují všechny vybrané sociální determinanty. Z toho důvodu byla sestavena znaménková schémata (tabulka č. 2, 4, 6, 8, 10), která slouží k podrobnější interpretaci výsledků výzkumného šetření.

Z hlediska pohlaví se projevily kladné závislosti¹⁶:

- U mužů ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti a Sport, hry a zábava.
- U žen ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Umění, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie, Humanitní a sociální aktivity

Z hlediska věku se projevily kladné závislosti:

- U respondentů ve věku 11–15 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění, Sport, hry a zábava.

¹⁶ Pokud se u mužů projevila kladná závislost ve vztahu k volnočasovým aktivitám z uvedených oblastí, objevila se u žen záporná závislost na témže místě. Tento vztah platí také obráceně. Kladná závislost u žen implikuje zápornou závislost u mužů ve vztahu k volnočasovým aktivitám z uvedených oblastí.

- U respondentů ve věku 16–20 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity, Umění.
- U respondentů ve věku 21–25 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U respondentů ve věku 36–40 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Sport, hry a zábava.
- U respondentů ve věku 41–45 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Sport, hry a zábava.
- U respondentů ve věku 46–50 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.
- U respondentů ve věku 50–60 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U respondentů ve věku 60 let a více ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

Z hlediska věku se projevily také záporné závislosti:

- U respondentů ve věku 11–15 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U respondentů ve věku 16–25 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.
- U respondentů ve věku 41–45 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity, Umění.
- U respondentů ve věku 46–50 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění.
- U respondentů ve věku 51–55 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Humanitní a sociální aktivity, Sport, hry a zábava.

- U respondentů ve věku 56–60 let ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Sport, hry a zábava.
- U respondentů ve věku 60 let a více ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Umění, Sport, hry a zábava.

Z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání se projevily kladné závislosti:

- U respondentů se základním vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění, Sport, hry a zábava.
- U respondentů vyučených v oboru ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U respondentů se středoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.
- U respondentů s vysokoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Umění.

Z hlediska nejvyššího dosaženého vzdělání se projevily také záporné závislosti:

- U respondentů se základním vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U respondentů vyučených v oboru ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Umění, Sport, hry a zábava.
- U respondentů se středoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění.
- U respondentů s vysokoškolským vzděláním ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity.

Z hlediska pracovního statusu se projevily kladné závislosti:

- U studentů základních škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění, Sport, hry a zábava.
- U studentů středních škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění.
- U studentů vyšších odborných škol a vysokých škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Humanitní a sociální aktivity, Literatura a jazyky, Umění.
- U respondentů s pracovním statutem zaměstnaný ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U osob samostatně výdělečně činných ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Humanitní a sociální aktivity, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.
- U osob nezaměstnaných ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti.
- U osob na mateřské a rodičovské dovolené ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U osob pobírajících starobní důchod ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

Z hlediska pracovního statusu se projevily také záporné závislosti:

- U studentů základních škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby, Osobní aktivity, cestování, turismus a geografie.
- U studentů středních škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Literatura a jazyky, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.
- U studentů vyšších odborných škol a vysokých škol ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

- U respondentů s pracovním statutem zaměstnaný ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity, Umění.
- U osob samostatně výdělečně činných ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti: Sport, hry a zábava.
- U osob na mateřské a rodičovské dovolené ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti.
- U osob pobírajících starobní důchod ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Umění, Sport, hry a zábava.
- U osob pobírajících plný invalidní důchod ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti: Sport, hry a zábava.

Z hlediska ekonomické situace rodiny se projevily kladné závislosti:

- U respondentů s velmi špatnou ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Umění.
- U respondentů s nepříliš dobrou ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Informace, IT a virtuální svět, komunikace a obecnosti, Humanitní a sociální aktivity, Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

Z hlediska ekonomické situace rodiny se projevily také záporné závislosti:

- U respondentů s velmi špatnou ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti: Sport, hry a zábava.
- U respondentů s nepříliš dobrou ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Umění, Sport, hry a zábava.
- U respondentů se spíše střední ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblastí: Humanitní a sociální aktivity.
- U respondentů s dobrou a velmi dobrou ekonomickou situací ve vztahu k volnočasovým aktivitám z oblasti: Příroda (věda), technika, lékařství, domácnost a hobby.

ZÁVĚR

Hlavním cílem diplomové práce bylo ilustrovat, jakým způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit vybrané sociální determinanty: pohlaví, věk, vzdělání, pracovní status a ekonomická situace rodiny.

V teoretické části práce byl vymezen fenomén volného času (*leisure time*) prostřednictvím reziduálních, normativních a holistických definic. Na základě teorie zahálčivé třídy (Veblen, 1994) a teorie třídních životních stylů (Bourdieu, 1998) jsme vysvětlili, proč se domníváme, že rozsah a obsah volného času ovlivňují vybrané sociální determinanty. Dále jsme uvedli, že volný čas můžeme zkoumat z hlediska dvou základních metodologických přístupů: nomotetického a idiografického. S ohledem na zaměření empirické části práce jsme vymezili výzkumné nástroje, které nám umožnily zrealizovat vlastní výzkum. Jedná se o klasifikaci rodin podle jejich ekonomické situace (Pospíšil et al., 2016) a o druhou verzi katalogu volnočasových aktivit (on-line, 2012–2018).

Empirická část práce prezentuje průběh a výsledky dotazníkového šetření z roku 2016. Jeho hlavním cílem bylo zjistit, zda vybrané sociální determinanty významným způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. Za účelem dosažení výzkumného cíle byly formulovány výzkumné otázky a výzkumné hypotézy. Na základě stratifikovaného výběru bylo osloveno celkem 2 352 osob z Moravy a Slezska, které následně participovaly na výzkumném šetření. Odpovědi respondentů byly zpracovány v rámci programu Microsoft Excel, kde jsme ověřovali platnost výzkumných hypotéz. Na základě statistického testu významnosti chí-kvadrát pro kontingenční tabulku jsme zjistili, že vybrané sociální determinanty významným způsobem ovlivňují výběr volnočasových aktivit napříč různými sociálními skupinami. Jinými slovy to znamená, že existují rozdíly ve způsobu prožívání volného času z hlediska pohlaví, věku, vzdělání, pracovního statusu a ekonomické situace rodiny.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ELEKTRONICKÝCH ZDROJŮ

BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Praha: Mladá fronta, 1999. 157 s. ISBN 8020408177.

BAUMAN, Z. *Tekutá modernost*. Praha: Mladá fronta, 2002. 343 s. ISBN 80-204-0966-1.

BOURDIEU, P. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.

BOURDIEU, P. *Nadvláda mužů*. Praha: Karolinum, 2000. 145 s. ISBN 80-7184-775-5.

COHEN-GEWERC, E. Boredom, threshold of creative leisure. In *Gerontology (official journal of the Israel Gerontological Society)*, 30 (1–2), 2001. 87–95 s.

ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Příjmy a životní podmínky domácností*. Praha: ČSÚ, 2016. 272 s. ISBN 978-80-250-2693-9.

DUFFKOVÁ, J., URBAN, L. DUBSKÝ, J. *Sociologie životního stylu*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 237 s. ISBN 978-80-7380-123-6.

DUMAZEDIER, J. *Vers une civilisation du loisir*. Paříž: Seuil, 1962. 309 s. ISBN 2-02-000604-9.

GIDDENS, A. *Důsledky modernity*. Praha: SLON, 2003. 200 s. ISBN 80-86429-15-6.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času: trendy pedagogiky volného času*. Praha: Portál, 2011. 240 s. ISBN 978-80-262-0030-7.

CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Praha: Grada, 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.

JANIŠ, K., SKOPALOVÁ, J. *Volný čas seniorů*. Praha: Grada, 2016. 160 s. ISBN 978-80-247-5535-9.

JOHNSON, N. F. Cyber-relations in the Field of Home Computer Use for Leisure: Bourdieu and Teenage Technological Experts. In *E-Learning*, 6 (2), 2009. 187-197 s. ISSN 1741-8887.

KAPLAN, M. *Leisure: Theory and Policy*. New York: Wiley, 1975. 444 s. ISBN 0-471-45710-8.

- KAPLÁNEK, M. Pedagogika volného času – projekt budoucnosti, nebo slepá ulička? In *Pedagogika*, 60 (1), 2010. 12–20 s. ISSN 2336-2189.
- Katalog volnočasových aktivit: Nástroj pro výzkum způsobů prožívání volného času* [on-line]. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta, Katedra křesťanské výchovy, 2012–2018 [cit. 2018-03-24]. Dostupné z: <<https://www.leisureresearch.eu>>.
- KNOTOVÁ, D. *Pedagogické dimenze volného času*. Brno: Paido, 2011. 101 s. ISBN 978-80-7315-223-9.
- KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. et al. *Člověk, prostředí, výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- KUBÁTOVÁ, H. *Sociologie životního způsobu*. Praha: Grada, 2010. 272 s. ISBN 978-80-247-2456-0.
- LIPOVETSKÝ, G. *Třetí ženství: Neměnnost a proměny ženství*. Praha: Prostor, 2000. 287 s. ISBN 80-7260-030-3.
- MF ČR. *Národní strategie finančního vzdělávání*. Praha: Ministerstvo financí ČR, 2010. 27 s. Dostupné z: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/narodni-strategie-financniho-vzdelavani-2010>>.
- PÁVKOVÁ, J. et al. *Pedagogika volného času: teorie, praxe a perspektivy výchovy mimo vyučování a zařízení volného času*. 4. vyd. Praha: Portál, 2008. 224 s. ISBN 978-80-7367-423-6.
- POSPÍŠIL, J., POSPÍŠILOVÁ, H., ŠPATENKOVÁ, N. General Attitudes To The Faith, Religion, Ethics And Solidarity Among The Czech Adults. In *3rd International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts SGEM 2016*, www.sgemsocial.org, *SGEM2016 Conference Proceedings*. Albena: SGEM, 2016. 549–556 s. ISBN 978-619-7105-71-1.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál: 2008. 322 s. ISBN 978-80-7367-416-8.
- PRŮCHA, J. et al. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.
- SLEPIČKOVÁ, I. *Sport a volný čas: vybrané kapitoly*. Praha: Karolinum, 2005. 115 s. ISBN 80-246-1039-6.

- STEBBINS, A. R. *The idea of leisure: first principles*. Londýn: Transaction Publishers, c2012. 133 s. ISBN: 978-1-4128-4272-3.
- ŠAFR, J., PATOČKOVÁ, V. Trávení volného času v České republice ve srovnání s evropskými zeměmi. In *Naše společnost: časopis Centra pro výzkum veřejného mínění*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 8 (2), 2010. 21–27 s. ISSN 1214-438x.
- ŠERÁK, M. *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál, 2009. 208 s. ISBN 978-80-7367-551-6.
- TICHÁ, M. *Česká ekonomika na prahu 21. století v kontextu společenského vývoje*. Ostrava: VŠB-TU, 2013. 221 s. ISBN 978-80-248-3071-1.
- TRIGG, B. A. Veblen, Bourdieu, and Conspicuous Consumption. In *Journal of Economic Issues*, 35 (1), 2001. 99–115 s.
- VÁŽANSKÝ, M. K přípravě pedagogů volného času. In *Pedagogická orientace: vědecký časopis České pedagogické společnosti*, č. 18/19, 1996. 153–156 s. ISSN 1211-4669.
- VEBLEN, T. *The theory of the leisure class*. New York: Penguin, 1994. 400 s. ISBN 0140187952.
- ZELINOVÁ, M. *Volný čas efektívne a tvorivo: teória a prax výchovy mimo vyučovania*. Bratislava: Iura Edition, 2012. 146 s. ISBN 978-80-8078-479-9.

SEZNAM PŘÍLOH

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1: Rozložení respondentů podle pohlaví (N = 2 352)	29
Graf č. 2: Rozložení respondentů podle věku (N = 2 352)	30
Graf č. 3: Rozložení respondentů podle nejvyššího dosaženého vzdělání (N = 2 352)	31
Graf č. 4: Rozložení respondentů podle pracovního statusu (N = 2 352)	32
Graf č. 5: Rozložení respondentů podle ekonomické situace rodiny jedince (N = 2 352)	33
Graf č. 6: Rozložení respondentů podle velikosti obce, v níž žijí (N = 2 352)	34

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 1	40
Tabulka č. 2: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 1	41
Tabulka č. 3: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 2	42
Tabulka č. 4: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 2	43
Tabulka č. 5: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 3	46
Tabulka č. 6: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 3	47
Tabulka č. 7: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 4	50
Tabulka č. 8: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 4	51
Tabulka č. 9: Kontingenční tabulka pro výzkumnou otázku č. 5	54
Tabulka č. 10: Znaménkové schéma pro výzkumnou otázku č. 5	55